

Redactie

M.M. (Mieke) van der Burg, hoofdredacteur	mmvanderburg45@gmail.com	030-2520750	06-22987711
J.W. (Joke) Kersten	j.w.kersten1@gmail.com		06-22522475
G.J.W. (Gerritjan) van Oven	vanoven@casema.nl	071-8890451	06-25590716
J.P. (Joost) van Iersel	jpvaniersel@gmail.com	070-3546165	06-20597487
J.M. (Monique) de Vries	monique@devries.to	070-3520749	
Eindredacteur: R.H. (Reinder) van der Heide	r.vdheide@tweedekamer.nl	070-3185681	06-21703690
Gastredacteuren: Doeke Eisma, Jacques Wallage			

Commissie rechtspositie

O. (Olga) Scheltema-de Nie	o.scheltema@online.nl	070-3551569	
P.J. (Pieter Jan) Biesheuvel	pj.biesheuvel@12move.nl	070-3455975	
G.B. (Ad) Nijhuis	nijhuis.advisering@kpnplanet.nl	0523-677366	

Bestuur

S. (Siepie) de Jong, voorzitter	sj.brigje@home.nl	0594-512178	
J.P. (Joost) van Iersel, vicevoorzitter	jpvaniersel@gmail.com	070-3546165	06-20597487
A. (Arie) de Jong, secretaris	ariedejong@hetnet.nl	071-5212318	06-47381662
E.G.E.M. (Liesbeth) Bloemen, penningmeester	bloemenliesbeth@hetnet.nl	071-3018529	
J.G.C. (Jan Kees) Wiebenga, Internat. secr.	jwiebenga@hotmail.com	023-5246141	
D. (Doeke) Eisma	deisma6@gmail.com	070-3241543	06-52606675
A.L.E.C. (Anne Lize) van der Stoel	alecvdstoel@me.com	020-6252904	06 55101273

Ambtelijke ondersteuning

R.H. (Reinder) van der Heide	r.vdheide@tweedekamer.nl	070-3185681	06-21703690
------------------------------	--------------------------	-------------	-------------

Druk: Reprografische afdeling Tweede Kamer

Vormgeving: Stafdienst Communicatie, H.A. (Henk) van der Velden

Verenigingsadres/ledenadministratie

Vereniging van Oud-Parlementariërs, t.a.v. R.H. (Reinder) van der Heide

Postbus 20018, 2500 EA 's-GRAVENHAGE

Website(s): www.vopnestor.nl en www leden.vopnestor.nl

Het lidmaatschap van de Vereniging van Oud-Parlementariërs (VOP) staat open voor oud-leden van de Tweede Kamer en/of Eerste Kamer der Staten-Generaal en het Europees Parlement. De contributie bedraagt € 30,- per jaar en moet worden voldaan op betaalrekening NL34INGB0000253063 van de Vereniging van Oud-Parlementariërs, Den Haag.

Beveiligingsdienst

secretariaatbeveiligingsdienst@tweedekamer.nl	070-3182146
	of 3182153

Najaarsbijeenkomst 8 oktober 2019 in Den Haag

NESTOR

INHOUDSOPGAVE

- 3 Van de redactie**
- 4 China, partner en rivaal,
Veranderend speelveld met aangepaste regels**
- door Joost van Iersel
- 11 Interview met Fons Orie, lid van Internationaal Strafhof**
- door Monique de Vries
- 15 Column: "Een narcist gijzelt de wereld"**
- door Jacques Wallage
- 16 "Leven na het Parlement"**
Aan het woord: Emine Bozkurt
- door Mieke van der Burg
- 20 In memoriam:
Hanske Evenhuis-van Essen en Machteld Versnel-Schmitz**
- door Mieke van der Burg
- 22 Boekbespreking:
"Zeven politieke levens. Herinneringen in dossiers van Frits Korthals Altes**
- door Joost van Iersel
- 27 "Hjalmar Schacht"**
Proefschrift van Arie van der Hek
Interview met Arie van der Hek
- door Mieke van der Burg
- 35 Kamerkunst, aflevering IX:
De Regentenkamer in 'Koloniën'**
- door Reinder van der Heide
- 41 Van het bestuur
Aankondiging VOP-Najaarsbijeenkomst te Den Haag**
- door Doeke Eisma
- 42 Overleden**
- 44 Verschenen boeken**

Deadline volgende NESTOR: 10 november 2019

Omslagfoto:

'ICC (International Criminal Court / Internationaal Strafhof) te Den Haag', foto Roel Wijnants

De illustraties zijn zoveel mogelijk opgenomen in overleg met rechthebbenden; wie verdere rechten kan doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met de eindredacteur, R.H. van der Heide.

VAN DE REDACTIE

Deze keer heeft de redactie niet gekozen voor een specifiek thema. Maar wat blijkt, de internationale politiek heeft de overhand.

Allereerst treft u een interessant artikel van Joost van Iersel over China en de relatie met o.a. de Europese Unie: Partner of rivaal!

Zoals bekend vindt op 8 oktober de Najaarsbijeenkomst van de VOP plaats. Zoals gebruikelijk bestaat het ochtendprogramma uit de Jaarvergadering van de VOP, gevolgd door een inleiding, deze keer van Ed Nijpels over alle wetenswaardigheden rond het Klimaatakkoord.

's Middags brengen we een bezoek aan het Internationaal Strafhof in Den Haag. Met het oog daarop heeft Monique de Vries de heer Fons Orie geïnterviewd over het ontstaan van het ICC, zijn ervaringen en toekomstvisie. Wat heeft het Strafhof nu opgeleverd?

Ook de column van Jacques Wallage is internationaal gericht en wel op Trump. Zou hij Jacques nog met iets kunnen verrassen?

Voor de rubriek 'Leven na het parlement' heeft Mieke van der Burg Emine Bozkurt geïnterviewd. Zij leidt op dit moment de afdeling mensenrechtenbeleid bij Amnesty International. Ook daar werkt zij aan een betere wereld!

Zoals u weet zijn onlangs twee oud-redactieleden van NESTOR overleden: Hanske Evenhuis-van Essen en Machteld Versnel-Schmitz. Mieke van der Burg wijdt namens de redactie aan beiden een In Memoriam, waarin zij ingaat op hun persoon, motivatie en activiteiten. De redactie houdt mooie herinneringen aan hen beiden.

In de rubriek 'Boekbesprekingen' is aandacht geschonken aan het boek van Frits Korthals Altes, getiteld "Zeven politieke levens", en aan het bijzondere proefschrift van Arie van der Hek over Hjalmar Schacht, voor WO II president van de Reichsbank in de Republiek van Weimar en vervolgens minister van Economische Zaken onder het vooroorlogse naziregime. Mieke van der Burg heeft Arie geïnterviewd over zijn fascinatie voor de economische visie en economisch beleid van deze persoon in de jaren tussen de twee Wereldoorlogen.

Reinder van der Heide wijdt de negende aflevering van zijn kunstrubriek aan een bijzondere zaal in de Tweede Kamer, de 'Regentenkamer' in het voormalige ministerie van Koloniën.

Aan overleden oud-parlementariërs wordt op de website aandacht besteed, direct na overlijden. Voor degenen die de website niet actief bezoeken, is er een overzicht.

Tenslotte krijgt u weer een lijst van verschenen boeken die door oud-parlementariërs zijn geschreven of politiek gerelateerd zijn.

CHINA, PARTNER EN RIVAAL

Een veranderd speelveld met aangepaste regels

Joost van Iersel

Decennia lang hebben de Europeanen zich gekoesterd in de oksel van de Amerikaanse veiligheid en stabiliteit. Deze luxe is voorbij. Het nieuwe Azië komt met rasse schreden in beeld, met China als zeer geduchte voortrekker. Daar zal het niet bij blijven: binnen tien jaar staan India en Indonesië ook voor de deur.

Niet eerder wist één land in een zo korte periode zulk een invloed te verwerven op de wereldorde als China de laatste 40 jaar. Van een ver achtergebleven economie ontwikkelt het zich tot een hegemoon naast de VS en is in ongeremd tempo bezig technologische en militaire achterstand in te lopen. Het beleid steunt op zelfvertrouwen en de ambitie om de VS naar de kroon te steken.¹ Hoewel China zelf voor ongekende binnenlandse uitdagingen staat (zoals ongelijkheid, onrust, water, leefmilieu), liggen concurrenten, die zich veilig waanden, in tempo achter. De Europese stem, die tot voor kort samen met de VS de economische wereldorde medebepaalde, komt als zodanig, verdeeld als het is in onvoorziene omstandigheden, in dit Chinese verhaal nog maar zwak over. Nederland en de EU moeten hun positie opnieuw definiëren.

¹ Zie onder de vele literatuur onder meer Martin Jacques, *When China rules the world*, 2012. Recent in Nederland: *De nieuwe wereldorde – Hoe China sluipenderwijs de macht overneemt* van Rob de Wijk, *Hague Centre of Strategic Studies* 2019, en, meer journalistiek, Oscar Garschagen: *De Chinese droom – Wedergeboorte van een ongenaakbare supermacht*, 2019.

China in opmars

De Westerse regeringen haasten zich om zich de nieuwe situatie eigen te maken en zich te heroriënteren. De opmars van China is zeer recent. Ook voor velen van onze VOP-leden stond China in hún tijd überhaupt niet op het plaatje. Geruime tijd kwam de Westerse visie op de globalisering neer op een verdeling van arbeid tussen de ontwikkelde en onderontwikkelde wereld, inclusief China, met veel baten aan onze kant, parallel aan de opvatting dat economische ontwikkeling China als vanzelf in het Westerse kamp zou doen belanden. Beide opvattingen vinden geen bevestiging in de feiten. De financieel-economische crisis van 2008 was een Westerse crisis: China groeide zonder problemen door en maakte voluit gebruik van de verwarring in het Westen. Met massieve investeringen in doorslaggevende technologieën werd een stevige basis gelegd voor de *race to the top*. Deze trein dendert door. Inmiddels is ook het Westers geloof in een geleidelijke verwestering van China naarmate het BNP en de welvaart stijgt, verdwenen. Economie is maar een deel van het totale plaatje. Cultuur, geschiedenis en politiek zijn zeker zo sturend. Het is niet anders dan in de rest van de wereld. Het Westen heeft nogal wat jaren nodig gehad om af te komen van zijn eigen fraaie toekomstbeeld waartoe de minder ontwikkelde wereld, inclusief China, mee daartoe kon bijdragen. Het adagium was 'samen op weg naar een betere wereld', wat werd gestut door een onverwoestbaar vertrouwen in de suprematie van het Amerikaanse maatschappelijk systeem, zijn economie en de dollar.² Hoe anders is dit nu! Uit alle analyses blijkt van een verhoogde nervositeit in de hele Westerse wereld, die zeer wel verklaarbaar is als gevolg van het feit, dat een natie van 1.4 miljard mensen in extreem korte tijd en zonder enige indicatie vooraf onze geschiedenis is binnen komen wandelen. Een paar cijfers spreken boekdelen: van 1978 tot 2017 is het Chinese aandeel in de wereldeconomie gestegen van 1,5 tot 15% met een groei van het BNP per hoofd in die periode tot veertig maal het initiële niveau, terwijl 800 miljoen Chinezen vanuit pure armoede tot een zekere welstand geraakten en China in 2015 de *Millenium Development Goals* bereikte.³

China vanuit Europees perspectief

De opkomst van China en daarmee gepaard gaand beleid wordt in de wereld vanuit verschillend perspectief bekeken. Politiek en economisch springt in Europa vooral het volgende in het oog:

² Francis Fukuyama, *The End of History and The Last Man*, 1992

³ Nederland – China, een nieuwe balans, mei 2019

- het eigen ontwikkelingspatroon in China met de merkwaardige combinatie van niet-transparante, centrale, autocratische sturing en super-competitieve markteconomie,
- het *Belt and Road Initiative*, substantiële infrastructurele werken min of meer naar het model van de aloude Zijderoute, en het 17+1 Overleg, d.i. een gestructureerd overleg, gericht op duurzame lange-termijn investeringen vanuit China in zestien Centraal- en Oost-Europese landen, waarvan elf leden van de EU, inclusief Italië,
- vergelijkbaar hiermee massale, vaak staatsgedreven, Chinese inkoop in Europese bedrijven parallel aan het afsluiten van de Chinese grens voor Europese investeringen met uitzondering van scherp geselecteerde investeringen, die gepaard gaan met substantiële technologieoverdracht.
- technologie, met name alles rond communicatietechnologie en *Big Data*, waar China de dominantie van de Amerikanen beoogt te breken; hierbij spelen vooral ook de gevreesde *cyber threats* en het stelen van kennis.

President Xi legt nu sterk de nadruk op het eigene van de Chinese ontwikkeling, waarin de alleenheerschappij van de communistische partij en de autonome ontwikkeling van China centraal staan. Westerse opvattingen over rechtsstaat, mensenrechten en vrijheid van meningsuiting gelden niet of zijn taboe. Het gaat veeleer om één partij en één volk, de Han-Chinezen. Dit laatste verklaart ook de systematische onderdrukking richting Tibet en de Oeigoeren.⁴ Dit eigen Chinese definieert ook de houding tegenover en in de buitenwereld. Met 150 landen komen afspraken over investeringen in de infrastructuur tot stand. We zien wereldwijd een overeenkomstig patroon: direct verband met het economisch eigenbelang van China, markten zijn belangrijker dan winst, gunstige voorwaarden voor leningen, en de uitvoering van de werken is (minstens in economisch en administratief slecht geëquipeerde landen) in Chinese handen met Chinese werkrachten, zie met name in Afrika. Vaak gaat dit proces gepaard met politieke tegenprestaties, zoals steun voor Chinese standpunten, bijv. in VN-verband. Hieraan werken Portugal, Griekenland en Italië met projecten als de havens van Piraeus, Triëst en Genua inmiddels ook mee. Ondertussen blijkt ook van tegenzittende voortgang van projecten, het is bepaald geen geruisloos proces, en het is nog niet duidelijk, hoe een (sterk) verminderde economische groei in China op het vervolg van de buitenlandse investeringen zal uitwerken.

⁴ In West-China wonen 11 miljoen Oeigoeren, een hoofdzakelijk Islamitisch Turks volk in de autonome Chinese provincie Xinjiang

China vanuit Amerikaans perspectief

In het Amerikaanse perspectief worden andere accenten zichtbaar. Al onder Barack Obama kwamen er scheuren in het automatisch vooruitgangsgeloof onder Amerikaans leiderschap en ontstond de wens om China een halt toe te roepen. Onder Donald Trump is het klimaat in Washington totaal in die richting gekeerd. Dit is niet alleen door toedoen van de President en niet hoofdzakelijk door hem geïnitieerd. In een *Special* van 18 mei jl. levert *The Economist* een gedetailleerd overzicht van de actuele opvattingen in Congres en Senaat, waar wat betreft China Republikeinen en Democraten zij aan zij staan, ondersteund door parallelle visies in het Pentagon, *agencies* en *think tanks*, en inmiddels ook die van spraakmakende ondernemers.⁵

China's schaduw

Gedreven door de onverwachte opmars van China, wordt het Amerikaanse debat geïdeologiseerd binnen een gepolariseerd en overzichtelijk kader van *We – They*, dat bestaande tegenstellingen alleen maar verder aanscherpt. Dit is in de recente Amerikaanse geschiedenis een gebruikelijk patroon. Hoewel China een aanzienlijk gevaarlijker

rivaal is dan Rusland was, blijven de VS nu nog steeds meester van het speelveld. Maar ondertussen leiden *security* voor *critical technologies* en de vrees voor cyberaanvallen tot intensieve im- en exportcontroles en verdere blokkades voor samenwerking tussen ondernemingen. Trump was niet de aanstichter van dit proces - het was een veel breder gedragen specifiek gevoel en beleid ten aanzien van China -, maar zijn uitgangspunten van 'Make America Great Again' en 'the winner takes all', die al de nodige ravage aanbrengen in de internationale economische betrekkingen, worden met de focus op China zonder mankeren van toepassing verklaard. Zo werken invloeden vanuit verschillende hoeken samen tot een giftige cocktail van een permanente dreiging van een handelsoorlog tussen beide grootmachten, waarbij van Amerikaanse zijde substantiële tariefsverhogingen en van Chinese zijde (tot dusver) pesterijen op specifieke Amerikaanse regio's gerichte producten op de agenda staan. Niet lang geleden verboden de Amerikanen een fusie tussen het Singaporese

⁵ The Economist, China and America, A new kind of cold war, 18 May 2019

Broadcom en het Amerikaanse bedrijf Qualcomm, terwijl China één jaar geleden een fusie tussen Qualcomm en het Nederlandse NXP torpedeerde. Na de Amerikaanse strafactie tegen de Chinese ZTE Corporation, is nu Huawei dat vitaal is voor de ontwikkeling van 5G, het kristallisatiepunt van conflict, maar het topje van de ijsberg. Een valutaoorlog hangt ook nog boven de markt. Dit alles nog los van het ironische feit dat de VS en China voor groei en welvaart wederzijds afhankelijk zijn op vitale onderdelen in de economie. Inconsistente en wisselende stemmingen in Washington zijn een potentiële valkuil voor een wereldwijd handelsconflict, waarin Europa zal worden meegezogen. Voor het bedrijfsleven is dit alles alleen maar een bron van onzekerheid en daarmee een rem op investeringen. De zorgen zijn wijdverbreid.

Europese reactie: wie zijn wij, waar staan we?

In lijn met de ontwikkeling is de bemoeienis van kabinet en Kamer met China aanzienlijk geïntensiveerd. De nadruk lag op economie en mensenrechten. De economische component werd steeds sterker. Dit gold in de hele Unie. De Duitse im- en export met China is met €193 mld. handelsvolume in 2018 verreweg de grootste. Relatief heeft Duitsland wereldwijd ook het kleinste handelsdeficit. Ieder land verzorgt zijn bilaterale relaties. Vanaf 2006 leidde Angela Merkel zes handelsmissies naar China, andere Europeanen bleven niet achter. Nederland liet zich evenmin onbetuigd: van 2010 tot 2018 gingen er maar liefst tien missies naar China – niet alleen handel –, twee geleid door minister-president Rutte plus een staatsbezoek in 2015! Ik laat de vraag maar achterwege wat het effect van al die separate missies van 28 EU-lidstaten in Beijing is. Een centrale kwestie is, hoe lang deze individuele aanpak per land kan doorgaan. Decennia lang hebben de Europeanen zich gekoesterd in de oksel van de Amerikaanse veiligheid en stabiliteit. Deze vanzelfsprekende luxe is voorbij. Het nieuwe Azië komt met rasse schreden in beeld, met China als zeer geduchte voortrekker. Daar zal het niet bij blijven: binnen tien jaar staan India en Indonesië ook voor de deur. Europese diversiteit is een groot goed voor de interne ontwikkeling en welvaart van de EU. Maar de onverbidelijke voorwaarden zijn: respect voor afgesproken regels in het interne verkeer en naar buiten toe één front, waar dit geboden is. Aan beide schort het vooralsnog behoorlijk.

In essentie draait het voor de EU dus om twee probleemvelden, het eerste is hoe in wereldverband te ontkomen aan de gevolgen van een zich verdiepend conflict tussen de VS en China, het tweede is hoe een gelijkwaardige verstandhouding met de Chinese rivaal en partner te bereiken. Dat kan alleen door eenheid in plaats van fragmentatie. De VS en meer nog China dwingen ons helder te definiëren wie wij zijn en waar we staan.

Hoe ziet de Chinapolitiek van Europa eruit? Tot nu toe is het een lappen-deken. Duitsland realiseert zich langzamerhand dat het alléén te klein is om het gewenste gewicht in de schaal te leggen. Maar wat dan? Een aantal lidstaten tracht in het kader van het 17+1 Initiatief goede sier te maken met ingrijpende Chinese investeringen, maar de ervaringen met de Chinezen blijken in sommige gevallen minder goed uit te vallen dan verwacht en er worden ook nieuwe afhankelijkheden gekweekt. Maar wat is het alternatief? Heeft Europa zich er al definitief bij neergelegd dat het op de wereldranglijst sowieso met de derde plaats genoeg moet nemen? En welke consequenties zitten daaraan vast? Dan gaat het om heel wat meer dan alleen om een afhankelijkheid van geavanceerde technologieën. Als een strijd om economische dominantie beperkt blijft tot de VS en China, dan raken de effecten de Europeanen ook rechtstreeks, zie bijvoorbeeld het multinationale handelsoverleg in de WTO, protectionisme, klimaatdoelstellingen, valutaire manipulatie etc. En per slot ook buitenlandse politiek en veiligheid, zie onder andere ook space. Het Amerikaanse nationalisme helpt ons niet veel. Theoretisch is dit alles allang bekend, maar het wordt nu erg concreet.

De Unie is al vanaf 2012 bezig om met China te komen tot *A comprehensive agreement on Investment*.²¹ Onderhandelingsrondes sindsdien hebben nog niet geleid tot afgerond resultaat. Daarnaast formuleerde de Europese Raad afgelopen maart tien actiepunten, waarin samenwerking op een breed front met China wordt bepleit, terwijl tegelijkertijd het belang wordt onderstreept van de hoge standaard van Europese arbeids- en milieunormen, mogelijke inbreuken op de Interne marktregels als gevolg van staatsgedreven Chinese investeringen en veiligheidsrisico's in kritische technologieën en infrastructuur. Deze twee enkele voorbeelden tonen genoegzaam aan, dat we hier niet bepaald te maken hebben met een discussie tussen natuurlijke bondgenoten. In essentie draait het voor de EU dus om twee probleemvelden, het eerste is hoe in wereldverband te ontkomen aan de gevolgen van een zich verdiepend conflict tussen de

VS en China, het tweede is hoe een gelijkwaardige verstandhouding met de Chinese rivaal en partner te bereiken. Dat kan alleen door eenheid in plaats van fragmentatie. De VS en meer nog China dwingen ons helder te definiëren wie wij zijn en waar we staan.

De inzet: eigen waarden en belangen

We staan voor een inhaalslag. In heel Europa, dus ook in Nederland, zal het denken over China moeten worden ingebed in een Europese strategie en praktijk.⁶ We moeten ons bewust zijn van de hoge inzet, namelijk onze eigen politieke en maatschappelijke waarden en belangen. Tegenover machtsspel van elders zal een Europese economische soevereiniteit moeten ontstaan, want zonder eigen kracht is invloed uiteindelijk illusoir. Eigen kracht is onontbeerlijk tegen dreigend protectionisme en voor het verzekeren van een multilateraal speelveld en ook van een mondiaal klimaatbeleid (terwijl Washington het laat afweten, hopelijk mét China). Het gaat dus bepaald niet alleen om handelsbelangen, maar om wat we zelf ondernemen. Vanuit wat we al hebben bereikt staan nu ook op de agenda veiligheid (security), industriepolitiek (effectieve randvoorwaarden en European champions) en substantiële verhoging van technologie- en innovatieuitgaven. Technologie – vooral informatie en communicatietechnologie, Big Data, AI, quantum computing, voltronics – is het slagveld, waarop de strijd wordt beslecht ten voordele van het land dat de standaarden en daarmee onderlinge afhankelijkheden tussen landen bepaalt! Binnen de Europese agenda moet Nederland zijn eigen inbreng definiëren. Eens te meer is duidelijk, hoezeer de nationale en Europese waarden en belangen in elkaar grijpen. We zien, hoe razendsnel de verandering van het speelveld met aanpassing van de spelregels zich direct voor onze ogen afspeelt. Dit vraagt strategisch gerichte actie.

Den Haag, 13 augustus 2019

⁶ Zie Nederland – China, een nieuwe balans, mei 2019. Daarnaast sterker en concreter, het AIV-rapport *China en de strategische opdracht voor Nederland en Europa*, juni 2019

INTERNATIONAAL STRAFHOF

Een interview met Fons Orie, zestien jaar lid van het Joegoslavië Tribunaal, Internationaal Strafhof

Monique de Vries

Fons Orie werd een bekend gezicht als rechter in het Joegoslaviëtribunaal waar hij in 2001 voor de eerste maal werd gekozen en in 2005 en 2010 herbenoemd. Voordien had hij al een groot aantal functies bekleed. Vanaf het begin van zijn studie in Leiden had hij al een hang naar het strafrecht. Echter, toen hij als wetenschappelijk medewerker van zijn baas een brief in handen kreeg van een Nederlander die gedetineerd was in Engeland en zijn straf wilde uitzitten in Nederland met de opdracht eens uit te zoeken wat er mogelijk was, is zijn belangstelling voor het internationaal strafrecht geboren en nooit meer weggegaan. Hij doceerde onder meer strafrecht aan de Universiteit Leiden, was partner van het kantoor Wladimiroff en Spong, raadsheer plaatsvervanger bij het Gerechtshof Amsterdam en rechter bij het Hof van Discipline. Hij verdedigde Duško Tadić, een van de eerste verdachten in het Joegoslaviëtribunaal en was tenslotte tot zijn verkiezing tot rechter in het Joegoslaviëtribunaal lid van de strafkamer van de Hoge Raad. Thans is hij nog rechter van het Internationale Restmechanisme voor Straftribunalen (in 2010 opgericht om het werk van het Joegoslaviëtribunaal en het Rwandatribunaal af te ronden).

Fons Orie

Internationaal Strafhof (ICC)

Fons Orie legt desgevraagd uit wat de aanleiding is geweest tot de oprichting van de verschillende tribunalen en tenslotte het Internationaal Strafhof. Binnen de Verenigde Naties heerste een grote mate van "embarrassment" over de burgeroorlog in Joegoslavië en de daarmee gepaard gaande schendingen van het oorlogsrecht en het internationaal humanitair recht, met name ten opzichte van burgers. Dit leidde tot het aannemen van een groot aantal resoluties ter veroordeling van het

geweld. Echter, in februari 1993 werd tenslotte een resolutie aangenomen die leidde tot de oprichting van het Joegoslaviëtribunaal in Den Haag. In het geval van Rwanda ging het om de daar plaatsvindende volkerenmoord. Uiteindelijk werd in deze zaak in 1994 een resolutie aangenomen in de Veiligheidsraad die resulteerde in de oprichting van het Rwanda-tribunaal in Arusha (Tanzania).

Zo zijn er verschillende internationale tribunalen en hoven, elk met een eigen ontstaansgeschiedenis en samenstelling, soms geheel internationaal, soms voor een deel met rechters uit het land in kwestie aangevuld met rechters van buiten. Voorbeelden daarvan zijn het Speciaal Hof voor Sierra Leone en het Speciaal Tribunaal voor Libanon.

Statuut van Rome

In 1998 werd het Statuut van Rome ondertekend waarmee de basis werd gelegd voor het Internationaal Strafhof (ICC). In 2000 heeft President Clinton, ondanks interne bezwaren van de kant van de Verenigde Staten het Statuut toch ondertekend, maar zijn opvolger George W. Bush heeft geen vervolg meer gegeven aan de ratificatieprocedure uit angst dat Amerikaanse burgers of militairen vervolgd zouden kunnen worden. Fons Orie legt uit dat alle tribunalen verschillend zijn: sommige zijn opgericht bij resolutie van de Veiligheidsraad zoals Rwanda en Joegoslavië, andere bij verdrag (ICC), maar soms ook middels een overeenkomst tussen de Verenigde Naties en een individuele Staat (Cambodja, Libanon) of zelfs op basis van nationale wetgeving (Kosovo). Ook de samenstelling van verantwoordelijke rechters verschilt per tribunaal: in het Kosovotribunaal zitten geen Kosovaren, in het Cambodjatribunaal gebeurt alles in duo's (lokale rechters en internationale rechter), het ICC en het Joegoslaviëtribunaal zijn/waren internationaal van samenstelling.

"An end to impunity"

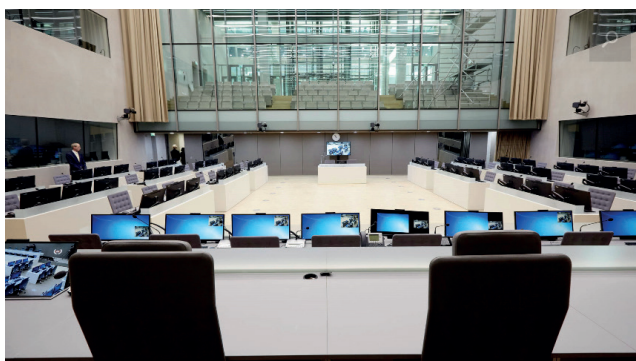
De doelstelling van de tribunalen is: "an end to impunity" ofwel een einde maken aan straffeloosheid. Het ICC heeft complementaire jurisdictie. Alleen als (aangesloten) landen die wel bevoegd zijn, niet bereid of in staat zijn een zaak met betrekking tot oorlogsmisdaden of misdaden tegen de menselijkheid te behandelen, kan de zaak bij het ICC aanhangig worden gemaakt.

Op dit moment liggen er acht zaken bij het ICC waarvan er vijf door staten zelf zijn aangebracht. Ook de Veiligheidsraad kan een zaak naar het ICC verwijzen zoals in het geval van Libië. In 2011 besloot de Veiligheidsraad (unaniem!) naar aanleiding van het bloedvergieten onder het bewind van Kadhafi de gebeurtenissen naar het Strafhof te verwijzen en reeds

in maart van dat jaar maakte de aanklager Moreno-Ocampo bekend een onderzoek te zullen starten.

Ook de zaak van de inmiddels afgezette president van Soedan, Al-Bashir, is door de Veiligheidsraad naar het Internationaal Strafhof verwezen. Het Strafhof heeft een arrestatiebevel tegen hem uitgevaardigd, maar de huidige regering van Soedan (militaire raad en burgerregering) heeft aangegeven hem niet te zullen uitleveren. Ook Zuid-Afrika, dat het Statuut van Rome heeft ondertekend, heeft hem in 2015, na het bijwonen van een bijeenkomst van de Afrikaanse Unie, gewoon laten uitreizen. Mogelijk zal Soedan hem (eens) zelf berechten.

*De rechtszaal
Internationaal
Strafhof (ICC)*

Toekomstperspectief

Op mijn vraag naar het toekomstperspectief van het Internationaal Strafhof kan Orie geen eenvoudig antwoord geven.

Na de Tweede Wereldoorlog vonden de overwinnaars elkaar moeiteloos in hun overtuiging dat de gepleegde oorlogsmisdaden niet ongestraft konden blijven. De processen van Neurenberg en Tokio zijn hiervan het bewijs. De wereldoorlog was ook een heldere aanleiding en de geopolitieke situatie was een geheel andere dan die van nu.

Heel lang waanden leiders als Pol Pot en Idi Amin zich onaantastbaar. Niemand zou het wagen hen ter verantwoording te roepen. Echter, de gewelddadigheden in Rwanda en Joegoslavië leidden tot een internationale beweging die deze daden niet onbestraft wilde laten. De oprichting van het Internationaal Strafhof moest een einde maken aan al die verschillende tribunalen en zou de rechtspraak breder, efficiënter en doeltreffender maken.

De eerlijkheid gebiedt echter te constateren dat de afschrikwekkende werking die van het Strafhof zou moeten uitgaan, nog geen werkelijkheid is

geworden. Belangrijke landen als de Verenigde Staten, Rusland, China en India erkennen het Strafhof niet. Het heeft ook nog maar een betrekkelijk klein aantal zaken behandeld sinds de oprichting in 2002. En recentelijk hebben de Verenigde Staten zelfs een inreisverbod afgekondigd tegen de hoofdaanklager Fatou Bensouda.

Maar dat wil niet zeggen dat er in de internationale gemeenschap geen oog is voor het belang van het voor de rechter brengen van oorlogsmisdadigers. Inmiddels is door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties een Internationaal Onafhankelijk en Onpartijdig Mechanisme (IIIM) voor Syrië opgericht en daarna ook voor Myanmar (Rohingya's). Doel is om vooruitlopend op een toekomstig onderzoek bewijsmateriaal te verzamelen en veilig te stellen. Hiermee worden de veto's in de Veiligheidsraad omzeild. De IIIM's worden geholpen door andere organisaties zoals de CIJA (Commission for International Justice and Accountability) die getuigenverklaringen en honderdduizenden documenten in Syrië verzamelt. Ook de inmiddels bekende organisatie "Bellingcat" is betrokken.

Inzake Irak wordt nu eveneens bewijsmateriaal verzameld door een "investigative team". Het gaat dan met name om verdachten in het kader van ISIS. Hier vindt het verzamelen van bewijs wel plaats op basis van een resolutie van de Veiligheidsraad. Dat de VN deze organen ondersteunt, is een positief signaal.

De wereldgemeenschap kijkt niet meer weg

Het Strafhof is niet de ultieme en enige oplossing om oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid voor de rechter te brengen. Er zijn meer wegen. Positief is dat de tijd dat leiders als Idi Amin of Pol Pot zich onschendbaar waanden voorbij is. Het kan lang duren maar de wereldgemeenschap kijkt niet meer weg!

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia

EEN NARCIST GIJZELT DE WERELD

Jacques Wallage

Steeds opnieuw neem ik mij voor: over niets van Donald Trump zal ik mij meer verbazen. Als hij iemand ontslaat die hij nog niet eens benoemd had, ik kijk er niet meer van op. Als hij straks zijn portret op een Amerikaanse postzegel wil, terwijl je daar op z'n minst toch echt dood voor moet zijn, ik knipper niet eens met mijn ogen. Staat de teller bij de Washington Post op 5000 door Trump vertelde leugens? Come on, alsof die eerdere presidenten zulke lieverdjes waren, Richard "I'm not a crook" Nixon of Bill "I did not have sexual relations with that woman" Clinton.

Nee, mij krijgt hij niet meer uit balans. Dikke maatjes met dictators, permanente kritiek op bondgenoten? Kom maar door met de volgende ongerijmdheid: ik ben er klaar voor.

Kietelt hij weer eens fascistoïde halve zolen onder de kin, waarom hij niet en Wilders en Baudet wel? Een beetje autonoom mens kan wel tegen een stootje. Maar net als ik mij immuun getraind heb voor een man die ieder gevoel voor schaamte ontbeert, de wereld gijzelt met zijn narcistisch gedrag, grote internationa-

Narcissus Trump [<https://www.dailykos.com/stories/2017/1/26/1625715/-Here-s-what-s-psychologically-wrong-with-Donald-Trump>]

Shop job © 2017 Karen Wehrstein
Apologies to Caravaggio

le belangen ondergeschikt maakt aan zijn herverkiezing, net als ik denk 'die man zal mij nooit meer verrassen', worden in El Paso twintig mensen vermoord door een man wiens argumenten op internet Trump bekend moeten voorkomen. Dan brengt hij met zijn echtgenote een bezoek aan nabestaanden en slachtoffers in het ziekenhuis. Bij binnenkomst voel je al, die man komt helemaal niet troosten. Die is op campagne. Hij vertelt artsen en verplegenden om hem heen dat de vorige keer dat hij in El Paso was er zoveel publiek was opgekomen. "Veel meer dan bij Beto" (een van de democratische kandidaten). Dan krijgt Melania een baby is handen geduwd, ze moeten op de foto. Groepenbild mit Dame. Iemand legt uit dat de baby beide ouders heeft verloren. Ze zijn vermoord. De president steekt een duim op. En lacht.

Ik ben nog niet afgestompt genoeg.

LEVEN NA HET PARLEMENT

Aan het woord: Emine Bozkurt

Mieke van der Burg

In 2004 is Emine met voorkeursstemmen gekozen in het Europees Parlement (EP), dat zij tien jaar later verliet. Na haar studie aan de UvA (Europese studies) werkte zij bij de Nederlandse Moslim Omroep, het Rathenau Instituut en was senior adviseur van Radar, adviesbureau voor sociale vraagstukken. Op dit moment leidt zij de afdeling mensenrechtenbeleid bij Amnesty International. Daarnaast was en is zij maatschappelijk actief, vervulde diverse (vrijwilligers) functies. Op dit moment is zij lid van de Ledenraad Vereniging Achmea, voorzitter van de Board of Advisors van International IDEA (te Stockholm), een intergouvernementele organisatie die wereldwijd werkt op het gebied van democratie. Bij deze organisatie is zij ook nauw betrokken bij diverse programma's en vertegenwoordigt zij deze organisatie op verschillende podia, zoals in de vergadering van de Verenigde Naties.

Altijd al had ik interesse in maatschappelijke ontwikkelingen. Begin jaren '90 veranderde de toon in het maatschappelijk debat over moslims in negatieve zin. Ik werkte toen bij de Moslim Omroep en werd er van dichtbij mee geconfronteerd. Ik realiseerde me dat ik niet langs de kant moest blijven staan als ik echt wilde werken aan gelijke rechten en maatschappelijke verandering. Dat was voor mij de aanleiding om politiek actief te worden.

Emine Bozkurt

De PvdA kwam het dichtst bij mijn idealen en opvattingen over een samenleving, dus werd ik lid. Ik sloot mij aan bij Niet Nix, een politieke vernieuwingsbeweging gerelateerd aan de PvdA, die in 1999 is opgeheven. Verder ben ik lid geworden van de MEV, het Multi Etnisch Vrouwenennetwerk van de PvdA.

Werken aan een betere wereld

Al van jongs af aan heb ik een sterk rechtvaardigheidsgevoel. Gelijke rechten voor iedereen en opkomen voor de ander die wordt achtergesteld, was en is mijn drijfveer in de politiek. "Werken aan een betere wereld", is de rode draad [of staat centraal] bij al mijn activiteiten. Verder ga ik altijd voor het resultaat. Agendasetting vind ik dan ook erg belangrijk.

Europa is mijn ding

De keuze voor Europa is geen toeval. Het ligt in de lijn van mijn studie (Europese Studies) aan de UvA. In 1999 heb ik de eerste stap gewaagd: ik heb gesolliciteerd naar een plaats op de PvdA-kandidatenlijst voor de Europese verkiezingen. Dat is gelukt, zij het dat ik op de 18e plaats terecht kwam. Voor mij was dat geen punt. Het was voor mij dé gelegenheid om me voor te bereiden op de verkiezingen in 2004. Ik kon zo meedoen met de verkiezingscampagne, mensen leren kennen, discussies voeren etc.. Daar heb ik zeer van genoten en geleerd. Het was een investering voor de lange termijn, om zo maar te zeggen. Maar wat bleek:

ik kreeg veel voorkeursstemmen maar net niet genoeg voor een zetel in het Europees Parlement. In 2004 kwam ik hoog op de lijst en kreeg ik zelfs voldoende stemmen om met voorkeursstemmen in het Parlement te komen!

Eerste met een migratieachtergrond

Ik bleek de eerste Europarlementariër vanuit Nederland te zijn met een migratieachtergrond. Hoewel mijn eerste migratie naar Brussel was, werd ik toch zo beschouwd omdat mijn vader uit Turkije kwam. Mijn moeder is van oorsprong een Friezin.

Hoe bijzonder de aanwezigheid van etnische minderheden in het Europees Parlement was, merkte ik toen meteen bij binnenkomst een collega-parlementariër met een Indiase achtergrond mij hierop aansprak. Hij vroeg mij met hem de Europese parlementaire werkgroep tegen racisme op te richten. We behaalden een groot succes met een parlementaire resolutie tegen racisme die vlak voor het WK-voetbal – niet toevallig! – met een historische meerderheid door het parlement is aangenomen. Overal in de wereld kwam dit nieuws onder de aandacht! Het heeft een enorme impact gehad. De FIFA paste haar reglement aan met zero-tolerance tegen racisme. Een concreet en fantastisch resultaat!

Turkse vrouwen

Al snel werd ik in de Commissie Vrouwenrechten en gendergelijkheid benoemd tot rapporteur die namens het Europees Parlement de situatie van Turkse vrouwen ging onderzoeken. Ook al keek Turkije anders aan tegen geweld tegen vrouwen, met (belangrijke!) steun van de vrouwenbeweging is het voor elkaar gekomen om het aantal opvanghuizen voor vrouwen uit te breiden van zes naar 189 in 2014! De onderhandelingen met Turkije over eventuele toetreding tot de EU hebben daarbij een rol gespeeld. Ook het feit dat ik Turks spreek, werkt ten positieve. Niet alleen bij contacten met de vrouwenbeweging, maar ook de contacten met politici, ministers etc. waren daardoor makkelijker. Ik werd vertrouwd.

Sinds ik uit het EP ben – en zeker de laatste jaren – is het in Turkije 'verzuurd'. De veranderbereidheid neemt steeds meer af. Ook de veranderingen die zijn ingevoerd, dreigen te verminderen. Het moeilijke is en blijft om veranderingen die je hebt bereikt, te verduurzamen.

Strafwetgeving integriteit Europese markten

Geen sexy onderwerp, deze strafwetgeving. Zelfs een taai onderwerp, maar van groot maatschappelijk belang: het straffen van marktmanipulatie en handelen met voorkennis. De Europese Commissie durfde het niet

aan een strafmaat op te nemen, terwijl de Raad niet stond te springen dit op de agenda te zetten. Door onder meer steun te vergaren van Amerika en het IMF en druk op de Raad te zetten kreeg ik het voor elkaar dat deze wetgeving uiteindelijk toch in behandeling werd genomen. Ik heb bereikt dat de Raad en het Europees Parlement met een ondergrens van vier jaar van de maximum strafmaat instemden. Ieder land kan overigens een hogere straf vaststellen.

Europese registratie kindermisbruik

Een ander onderwerp waar ik mij voor ingezet heb, is het voorkomen van kindermisbruik. Via een amendement is geregeld dat binnen Europa is te checken of iemand die met of voor kinderen gaat werken, elders een vorm van kindermisbruik heeft begaan. Via een Europees Strafregistersysteem is dat mogelijk gemaakt. Misbruik zoals door Robert M. had op deze wijze wellicht voorkomen kunnen worden.

Carrière

Met enige trots kijk ik terug op deze resultaten. Tot op het laatste moment heb ik hier met hart en ziel aan gewerkt. En toch heb ik mij niet meer verkiesbaar gesteld. Voor mij was een belangrijke reden om het EP te verlaten, dat ik het na tien jaar mooi vond om iets anders te gaan doen. Twee mandaten zijn meer dan genoeg. En het was ook een geschikt moment om nog verder een maatschappelijke carrière op te bouwen. Daar heb ik geen spijt van!

Met veel plezier heb ik de jaren daarna een eigen adviespraktijk gehad en sinds een jaar een uitdagende managementfunctie gericht op het mensenrechtenbeleid van Amnesty International (AI). Mijn afdeling werkt nationaal en internationaal, zo'n beetje overal in de wereld. Ook daar kan ik mijn 'rode draad' om de wereld een beetje beter te maken, voortzetten!

INTER PARES, parliaments in Partnership Programme

Ik heb naast mijn baan bij AI diverse maatschappelijke functies.

Een daarvan is als voorzitter van de Raad van Advies bij International IDEA, een intergouvernementele organisatie die zich wereldwijd inzet voor democratie en verkiezingen. Zij hebben onlangs het programma INTER PARES, opgericht. Deze organisatie verbindt parlementen met elkaar met als doel elkaar op bepaalde thema's te helpen. Een 'peer to peer-systeem' om democratisch systemen in de landen te verbeteren.

Volgens mij zouden oud-parlementariërsclubs, zoals het VOP, via de Former Parliamentarians - Anciens Parlementaires (de FP-AP) hieraan ook een belangrijke bijdrage kunnen leveren!

IN MEMORIAM: HANSKE EVENHUIS-VAN ESSEN EN MACHTELD VERSNEL-SCHMITZ

De afgelopen drie maanden zijn twee oud-redactieleden van NESTOR overleden, Hanske Evenhuis en Machteld Versnel. Beiden energieke vrouwen en met heldere en overtuigende meningen. Beiden redelijk eigennuttig en opvallende persoonlijkheden.

Hanske Evenhuis-van Essen

Wie kent **Hanske Evenhuis** niet? Zij was een van de oudste leden van de VOP en ondanks haar hoge leeftijd was zij bij veel bijeenkomsten aanwezig!

Ik ontmoette haar voor het eerst tijdens een redactievergadering van NESTOR in 1999. Klein van stuk, net als ik, actief en strijdbaar. Samen met Len Rempt schreef zij jarenlang in ieder nummer van NESTOR een kritisch artikel over een actueel emancipatoir onderwerp. Emancipatie van vrouwen/feminisme hield haar tot het einde van haar leven bezig. Het is dan ook niet verwonderlijk dat zij in de afgelopen jaren bij veel bijeenkomsten in het kader van "100 jaar Vrouwenkiesrecht", werd uitgenodigd als spreker. Voor haar was 'emancipatie' niet voorbij. Op de bijeenkomst van 7 november vorig jaar riep zij iedereen op om het weer expliciet over 'emancipatie' te hebben. Ook bij de landelijke opening van de viering van 100 jaar Vrouwenkiesrecht op 1 februari van dit jaar trotseerde zij de stevige kou en riep vrouwen buiten op de Hofplaats op om vooral politiek actief te worden. "Emancipatie en vrouwenrechten zijn geen vanzelf-

sprekendheid. Aan het werk dus! Of nóg beter: ga zelf de politiek in!” In haar Tweede Kamerperiode van 1977-1986 was zij ook al actief op het gebied van vrouwenemancipatie, naast onderwerpen als vreemdelingen, drugsverslaafden, kunst en cultuur. Ze leidde als eerste het Kamerbreed Vrouwenoverleg, dat helaas ter ziele is. Dit overleg zorgde voor verbaazing bij mannelijke Kamerleden, zo vertelde zij. “In de Rooksalon had iedere partij een eigen tafel en plots zaten wij daar met vrouwen van alle gezindten aan een tafel te eten. Dat was ongewoon.” Sommigen waren er bang voor, en zagen de club als een vrouwencomplot. Anderen waren meer ruimdenkend. “Lubbers was in 1981 fractievoorzitter. Toen ik werd gevraagd als voorzitter en ik dat aan hem voorlegde, zei hij: “Als jij zo’n beraad nodig vindt, doe het dan”. En dat deed ze! Opvallend was dat zij de huidige tijd wel vergeleek met die van vroeger, maar zonder de gedachte dat het toen allemaal beter was, maar wel anders!

Machteld Versnel-Schmitz

Machteld Versnel kwam de redactie in 2007 versterken. Ik kende Machteld allang daarvoor, vanaf de jaren '80 vorige eeuw. Zij was toen lid was van de Utrechtse gemeenteraad en ik ambtenaar, adjunct-directeur van de Dienst Wijkbeheer en Stad vernieuwing. Wat mij toen opviel was haar goede politieke antenne en rake opmerkingen naar collega-raadsleden. Ze had ook een enorm gezag. Ze stond voor haar zaak! In 1989 kwamen we beiden vanuit Utrecht bij toeval tegelijk in de Tweede Kamer en hielden ons beiden ook nog intensief bezig met Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting. De politieke kleur verschilde: Machteld D66 en ik PvdA. Naast enige rivaliteit leidde de politieke verschillen tot de nodige pittige discussies tussen ons. Maar dat heeft nooit geleid tot ruzies of verwijdering. Dat moge ook blijken uit mijn verzoek aan haar om de redactie van NESTOR te komen versterken.

In de redactie liet zij luid en duidelijk van zich horen, evenals in de Kamer en de gemeenteraad. Ook in haar vele interviews die zij als redactielid heeft afgenomen, kwam haar standpunt over bepaalde zaken altijd duidelijk naar voren. Dat gaf haar interviews altijd iets extra's. Zo heeft zij vele oud-Kamerleden, die benoemd waren tot burgemeester, kritisch aan de tand gevoeld. Het was bijzonder verdrietig dat haar geheugen haar in de steek liet en daarom het redactielidmaatschap eind 2014 heeft moeten beëindigen. Naast het onverbloemd uiten van haar mening, de plezierige samenwerking, blijft haar zeer herkenbare gulle lach ons nog steeds bij. Wij blijven ons Hanske en Machteld herinneren als zeer betrokken en actieve redactieleden die veel voor NESTOR hebben betekend. Daarvoor zijn we hen zeer dankbaar!

BOEKBESPREKING

*Zeven politieke levens, Herinneringen in dossiers
van Frits Korthals Altes*

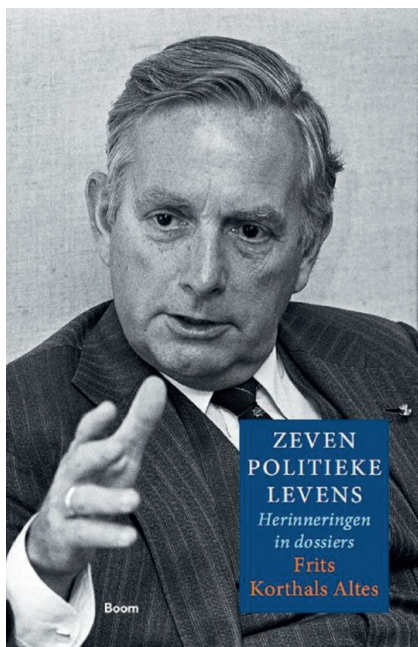

Joost van Iersel

Frits Korthals Altes heeft een lange staat van dienst in de VVD en in politiek Nederland. In menige functie wist hij zich onmisbaar te maken. Van Lubbers, de alleskunner, is bekend dat hij die juist onzeker was op juridisch en staatkundig gebied, een blind vertrouwen had in het oordeel van Korthals Altes. Deze op zijn beurt bewaakte het departement van Justitie in twee kabinetten-Lubbers van 1982 tot 1989, waarvan de leiding in die dagen onaantastbare autoriteit had, tegen alle invloed van buiten, en hij stelde derhalve op zijn beleidsterreinen onafhankelijkheid zeker. Er bestond een uitstekende samenwerking en onderling vertrouwen tussen de ambtelijke staf en de minister. Zijn ministerschap werd voorafgegaan door het voorzitterschap van de VVD, geheel in lijn met een reeks van maatschappelijke bestuursfuncties. Na afloop van zijn ministerschap bleef Korthals Altes nog geruime tijd het woord voeren in de Eerste Kamer waarvan hij van 1997 tot 2001 het voorzitterschap bekleedde. In 2001 werd hij Minister van Staat.

Geen memoires

Het boek "Herinneringen in dossiers" beslaat een ruime periode van een zeer breed ingevoerde politicus, die vooral vanuit zijn juridische en bestuurlijke ervaringen zijn licht laat schijnen over een breed panorama van maatschappelijke en bestuurlijke vraagstukken van grofweg het laatste kwart van de vorige eeuw. Hij zegt daar zelf over dat het niet om memoires gaat of om een autobiografie, maar om de geschiedschrijving van door mij beleefde gebeurtenissen. Deze gebeurtenissen zijn niet in chronologische volgorde beschreven, maar aan de hand van zogenaamde dossiers of, zo men wil thema's. Deze systematiek heeft voor de geïnteresseerde lezer hele prettige kanten. Ieder relevant dossier krijgt zijn eigen verhaal, dat in zijn totaliteit wordt afgehandeld. De politieke context wordt bovendien niet beperkt tot wat zich dienaangaande voerde op of vanaf het moment dat Korthals Altes met het thema of onderwerp in aanraking kwam. Ook wordt – soms uitvoerig – aandacht geschonken aan de voorgeschiedenis, die tot de actualiteit van het vraagstuk geleid had. Een opzet en aanpak als deze hebben voor de lezer het voordeel dat hij ieder behandeld onderwerp naar eigen voorkeur kan selecteren en dan een afgerond verhaal over zeer uiteenlopende kwesties krijgt voorgeschoteld.

Omslag boek 'Zeven politieke levens. Herinneringen in dossiers'

In het politieke handwerk – zowel als in de samenleving – is de verruiming toegenomen. Maar in voorafgaande periodes kon het er ook duchtig aan toegaan. In vervolg op de specifieke kapingen en ontvoeringen onder zijn voorganger Van Agt, waarna onder De Ruiter de rust weer min of meer terugkeerde, kreeg Korthals Altes opnieuw een aantal ontvoeringen te verwerken die, zoals hij zegt, de rechtsorde in ernstige mate kunnen verstoren en het rechtsgevoel heftig beroeren. Het gaat altijd om personen met een publieke uitstraling. In achterevolgende hoofdstukken passeerden de ontvoeringen van Toos van

der Valk (1982), van Heineken en Doderer (1983-'86) van Valerie Albada Jelgersma (1987) en Gerrit Jan Heijn (1987-'88) de revue. Een specifieke gijzeling door een Duitse crimineel met tragische afloop is die van kolonel Charles van de Kieft in 1989. Daarnaast is er nog een beperkt aantal gevallen van gijzeling, dat binnen korte tijd succesvol werd beëindigd. De ontvoeringen worden ieder individueel beschreven. Zij zijn alle verschillend. Ook de betrokkenheid van de schrijver loopt per geval uiteen. Maar in de aanpak en afwikkelingen ontstaat een overeenkomstig patroon, die de verschillende stakeholders – uiteenlopende politiediensten, justitiële autoriteiten, communicatie – vanuit een stadium van onervarenheid tot beter gekanaliseerde samenwerking bracht.

Rijks- en nationale politie

De inrichting van de Rijkspolitie en de plaats van de nationale politie is de afgelopen periode een vast punt in kabinetsformaties geweest, zoals ook de exclusieve competentie van het Ministerie van Veiligheid en Justitie, nu weer Justitie en Veiligheid geheten, ook óverigens voortdurend stof doet opwaaien. Voor de lezer levert daarom de verantwoordelijkheidsverdeling tussen de departementen Binnenlandse Zaken en Justitie in de praktijk en het debat van de jaren '80 een nuttige illustratie op van een tijd die achter ons ligt. De politie kan altijd op ruime publieke aandacht rekenen. In die dagen trachtten Korthals Altes en Rietkerk, Binnenlandse Zaken, aanvankelijk vooral de verhouding tussen de gemeentelijke politie en de landelijke aansturing in het gerede te brengen. Een provinciale politiewet vermocht het niet te halen. In december 1988 treedt een bijgestelde Politiewet in werking. Korthals Altes schrijft omineus: De grens van overgang tussen rijks- en gemeentepolitie is verhoogd, maar het bestel zal niet lang standhouden. De strijd om competenties duurt voort. Parallel daaraan beschrijft hij ook verhoogde attentie voor de Centrale recherche informatiedienst, voor de veiligheid van Schiphol en voor de gevolgen van Schengen, een en ander als voorspel voor de intensivering van het veiligheidsbeleid, dat steeds hoger op de prioriteitenlijst zal gaan prijken.

Rechterlijke macht

Voor de geschiedschrijving van de rechterlijke macht is interessant de beschrijving van Korthals Altes van zijn houding tot de zittende en staande magistratuur, waarbij de formele betrokkenheid van de minister bij de tweede ingrijpende is dan bij de eerste. Verantwoordelijkheid voor de benoeming van rechters was natuurlijk een afstandelijke. Wel was de minister vooral via de audiënties in het proces betrokken. Zijn verantwoordelijkheid voor de benoeming van leden van het OM was daarentegen on-

omstreden. Dit geldt voorts niet minder voor de aanwijzingsbevoegdheid van de minister tegenover het OM. Sommige beslissingen ondervonden kritiek en waren onderdeel van overleg in de Kamer. Interessant is de beschouwing van Korthals Altes met betrekking tot de Raad voor de Rechtspraak die, zo stelt hij, op verzoek van de rechterlijke macht van start is gegaan, maar door zijn invloed op werkomstandigheden en toerusting de rechterlijke onafhankelijkheid nadelig beïnvloedt. De Raad is in zijn visie juist aanleiding geweest voor grieven van raadsheren, onder meer in een manifest in 2012. Daarom had deze bevoegdheid in zijn visie bij de minister van Justitie moeten blijven berusten, ook gezien diens verantwoordingsplicht tegenover de Kamer. Tussen dit alles door werd in 1984-'85 ook nog een Beleidsplan samenleving en criminaliteit vormgegeven, waarvoor, ondanks ingrijpende bezuinigingen in die periode, groen licht werd gegeven om het hoofd te bieden aan toenemende criminaliteit en nijpende celcapaciteit. Opmerkelijk is in dit verband de uitvoerige beschrijving van het onderzoek naar de dood van Hans Kok, een drugsverslaafde representant van de in Amsterdam alom aanwezige kraakbeweging, die dood in zijn cel werd aangetroffen. Het was het begin van de opmars van drugs en ecstasy en deze zaak werd in de media lange tijd breed uitgemeten. Hans Kok werd door bepaalde politieke groeperingen als hun martelaar beschouwd en daarmee werd het hele onderzoek politiek conflictueus. Het was voor Justitie dus op eieren lopen.

RARA

Politiek activisme, dat voortkwam uit het meest radicale deel van de kraakbeweging, was ook duidelijk aan de orde bij de gewelddadige brandstichtingen van de Revolutionaire Anti-Racistische Aktie, RARA. Eén van de doelen was SHV (Steenkolen Handelsvereniging) haar vestigingen in Zuid-Afrika te doen sluiten. Aldus geschiedde, waarop RARA haar acties

Makrobrand

intensiveerde. Politieonderzoek leidde tot arrestaties en rechtszaken. In de rechtszaak tegen Roemersma, de kern van de beweging, kwalificeerde het OM de gepleegde misdrijven als misdrijven van

terroristische aard. Dat was in 1988. Het OM was zijn tijd ver vooruit. Het zou nog tot na 11 september 2001 duren, voordat de wetgever misdrijven van terroristische aard als zodanig kwalificeerde. Nu zijn zij aan de orde van de dag. Ook de regeling van huiszoeking en het binnentreden van woningen, een langdurig twistpunt tijdens het proces, werd toen herzien. Nu zijn we toe aan geheel nieuwe instrumenten, zoals breed af luisteren en gezichtsherkenning.

De Twee van Breda

Een zaak die Korthals Altes zijn hele ministerschap heeft beziggehouden is de Twee van Breda. Het is het meest persoonlijk geschreven hoofdstuk van het boek geworden, maar het is ook een stuk Nederlandse geschiedschrijving in brede zin geworden. Korthals Altes gaat diep in op de geschiedenis van de Twee van Breda, de laatsten van de oorspronkelijk vijf Duitse oorlogsmisdadigers, die sinds hun gratieverlening in Breda een levenslange straf uitzaten. Deze kwestie heeft de politieke gemoederen decennia lang hevig beroerd. In de loop van de tijd werden verschillende pogingen tot beëindiging van de straf via Kamerdebatten en moties vrijdeld. Korthals Altes laat er geen twijfel over bestaan, dat hij, tegen velerlei advies in, vrijlating uit den boze acht. De enige reden waarom hij ten langen leste vrijlating in de Kamer heeft verdedigd, was de uitzichtloze lichamelijke toestand van de betrokkenen. Deze visie werd door zeer velen gesteund, onder andere door een belangrijke groep verzetsstrijders. Alle tijd daarvoor heeft hij de gevoelens en de ervaringen van de slachtoffers laten prevaleren. Een motie in 1989 die vrijlating afwees, kreeg op dat ogenblik geen meerderheid meer.

CDA en VVD

Hierboven vermeld ik enkele belangrijke kwesties die het ministerschap van Korthals Altes hebben gekenmerkt. Zijn omvangrijke boek is gewijd aan een veel breder spectrum van onderwerpen, waaronder met name zijn tijd als voorzitter van de VVD en zijn deelname aan talrijke besturen, commissies, comités en raden. Speciale vermelding verdient ook het hoofdstuk 'Een lange weg naar eerherstel' voor oud-burgemeester Peper, wiens lot hem van 2001 tot 2008 danig heeft bezig gehouden. Van belang is ook de samenwerking tussen VVD en CDA, die grosso modo uitstekend verliep met als uitzonderingen de – uiteindelijk in pais en vree afgeronde – kruisrakettenaffaire (1982-'85) en het euthanasievraagstuk. Ook de kabinetsformaties 1982 – winst voor de VVD, en 1986 – verlies voor de VVD – alsmede de kabinetscrisis van 1989 komen uitvoerig aan bod.

Verteller

Korthals Altes is een verteller en hij is verre van saai. Alle beschrijvingen zijn dan ook gelardeerd met talloze anekdotes over ontmoetingen en gesprekken, die het geheel verlevendigen en het lezen tot een aangenaam verpozen maken. Het is de geschiedenis van een prominente speler in een tijdvak, dat vlak achter ons ligt. Veel is herkenbaar vanuit de huidige politieke problematiek, op andere gebieden constateer je dat hele nieuwe terreinen sindsdien zijn ontsloten, zoals bijvoorbeeld de opmars van Europa op het terrein van Justitie alsmede drugs- en terrorismebestrijding, en intensivering van het veiligheidsbeleid en de AIVD.

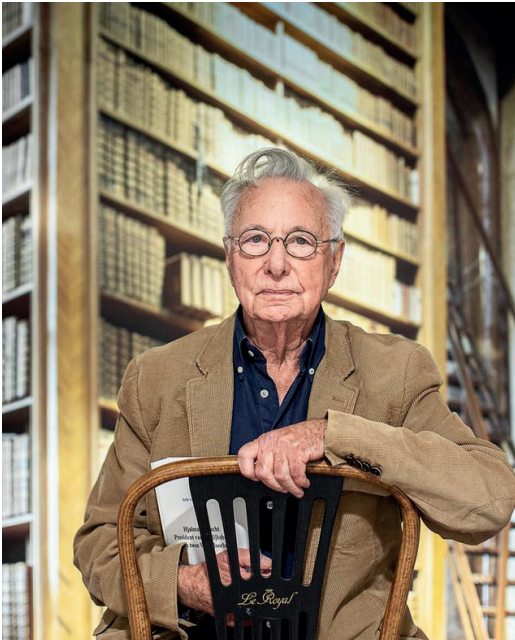
INTERVIEW MET ARIE VAN DER HEK OVER ZIJN PROEFSCHRIFT

Mieke van der Burg

Hjalmar Schacht, President van de Rijksbank tussen twee wereldoorlogen: Zijn analyse van de monetaire betekenis van de goederen-, geld- en kapitaalmarkten tijdens de nasleep van de Eerste Wereldoorlog, de crisis van 1931, de ondergang van de Weimarrepubliek en de vestiging van de Hitlerdictatuur”.

Arie van der Hek was van 1973 tot 1987 voor de PvdA lid van de Tweede Kamer en van 1973-1977 tevens lid van het Europees Parlement. Na zijn Kamerlidmaatschap werd hij directeur van de Noordelijke Ontwikkelingsmaatschappij (1987-1994). Daarna koos hij voor bestuursfuncties in het onderwijs. Hij was van 1994 tot 1998 werkzaam als voorzitter van de HBO-Raad, en van 1998 tot 2005 als voorzitter van het College van Bestuur van de Universiteit Twente (van 1998 – 2002). Daarnaast vervulde hij diverse nevenfuncties, zoals activiteiten voor de Wiardi Beckman Stichting van de PvdA, de Nationale Havenraad en de Samenwerkende Bedrijven Eemsmond. Op 18 januari 2019 promoveerde hij aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam.

Promovendus Arie van der Hek

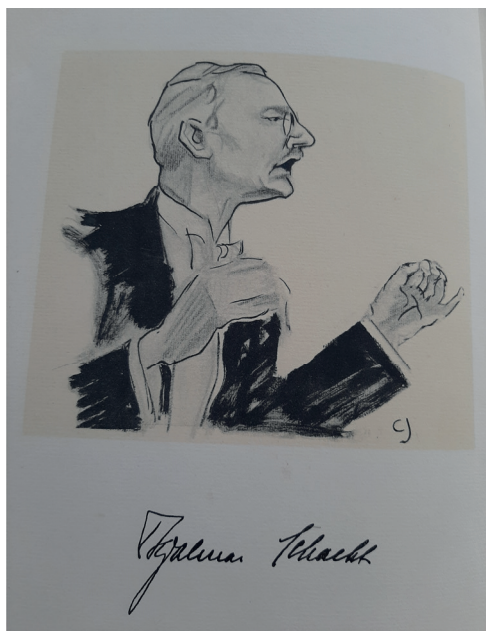
Jouw promotie is de aanleiding tot dit interview. Jij bent een van de oudste promovendi aan de Erasmus Universiteit, Rotterdam. Heel bijzonder! Hoe ben je tot dit – naar mijn mening moedige – besluit gekomen om op latere leeftijd te kiezen voor het doen van een uitgebreid promotieonderzoek en het schrijven van een proefschrift?

Ik heb mij niet beziggehouden met mijn leeftijd toen ik besloot een promotieonderzoek te gaan doen. Als je toch van plan bent een onderzoek te doen is het promotietraject een fantastisch goede manier

om gedisciplineerd en grondig tewerk te gaan. Je beschouwingen staan voortdurend ter discussie, wat op zich al prettig is. Ze leiden daardoor tot diepgang en correctie. Na zo'n vijf jaar vonden mijn promotor Prof. Dr. H.A.M. Klemann en copromotor Prof. Dr. A. Jolink het onderzoek dusdanig gevorderd dat het promotiewaardig was.

Jouw keuze voor het onderwerp Hjalmar Schacht, de controversiële president van de Duitse Rijksbank tussen twee wereldoorlogen, ligt niet direct voor de hand. Waarom heb je voor dit onderwerp gekozen? Wat was/is jouw fascinatie?

Er is een voorgeschiedenis. Mijn grootvader en mijn moeder vertelden mij over hun Duitse familie met wie zij jarenlang contact hadden onderhouden. Zo vertelden ze over mijn overgrootvader die, wegens de agrarische crisis en de onmogelijkheid als tweede zoon zijn vader op de boerderij op te volgen, naar de Verenigde Staten wilde emigreren. Hij bleef in Nederland steken, trouwde er en kwam toch in het boerenbedrijf terecht. Ze vertelden mij ook dat de Duitse familie het zwaar had vóór, tijdens en na de Eerste Wereldoorlog. De oorlog was al inleveren. Toen kwam de hyperinflatie in 1923 en daarna de deflatiecrisis van 1930 tot 1933. Na 1933

Portrettekening van Hjalmar Schacht

ging het aanvankelijk stukken beter en dat was volgens mijn grootvader te danken aan de politiek van Schacht. Dat bleef in mijn geheugen hangen en kwam weer terug na lezing van het boek van Helmut Schmidt en Fritz Stern, "Unser Jahrhundert".

Schmidt prees Schacht om diens economisch expansiebeleid na 1933. Dat was een staaltje van geslaagd Keynesianisme. Fritz Stern beaamde dat maar wees erop dat Schacht zich in die Hitlerperiode schuldig had gemaakt aan antisemitische collaboratie en het trekken van profijt uit de handel in Joods kunstbezit. Ik vroeg me af wat dan de opvattingen van Schacht waren

over de monetaire -, conjunctuur-, budget- en economische structuurpolitiek. Hij was dan toch van 1923 tot 1930 en van 1933 tot 1939 president van de Duitse centrale bank – de Rijksbank – geweest. Ik las de biografie van Kopper, hoogleraar te Bielefeld. Daarna nog meer literatuur en kwam tot de ontdekking dat niemand de moeite had genomen om systematisch Schachts professionele opvattingen te onderzoeken. In de economisch wetenschappelijke literatuur ontbreekt hij nagenoeg. Er is een enkele uitzondering maar dan is het onderzoek toch fragmentarisch of zelfs feitelijk aanvechtbaar. Het is vreemd als je bedenkt dat Schacht tijdens zijn presidentschap en na de oorlog veel heeft gepubliceerd. Ik begon zijn publicaties te bestuderen en kwam al snel tot de ontdekking dat hij in zijn tijd tot de vernieuwers behoorde van de theorie over de samenloop van monetair, conjunctuur-, budgettair en economisch structuurbeleid in het krachtenveld van de geld-, goederen- en kapitaalmarkten en niet te vergeten de heersende maatschappelijke en politieke omstandigheden. Het maakte veel uit in welke economische ordening en de mate waarin staten daar invloed op uitoefenen, zich dit afspeelde. Mijn doel stond vast. Gefascineerd raakte ik door de complexiteit van dit vraagstuk en de wijze waarop Schacht dacht en handelde.

Hunderttausend Mark (met Holbeins kop van Georg Gisze, een Duits koopman te Londen), zie onderaan dit interview.

Welke lessen trek jij uit jouw onderzoek en wie zou hiermee iets moeten doen en wat en waarom?

Had/heb jij overigens een bepaalde doelgroep voor ogen?

Ik heb dit onderzoek gedaan omdat ik ook overtuigd ben van zijn politieke en maatschappelijke relevantie. We worden telkens weer overvallen door een neerwaartse economische ontwikkeling die kan ontaarden in een recessie en zelfs een depressie. De rekening komt bij velen terecht maar vooral bij hen die zwak staan. Het blijft een morele opdracht de processen die hiertoe leiden te doorgronden en tot het inzicht te komen hoe recessies en depressies zo goed mogelijk voorkomen kunnen worden. In die zin is dit onderzoek voor iedereen!

Ik heb gemerkt dat de gang van zaken tijdens het interbellum en dan in het bijzonder de ontwikkelingen met betrekking tot Duitsland en Nederland, geen bestseller is. Vreemd is dat wel omdat Nederland op allerlei manieren een grote betrokkenheid had. Dat ligt gelukkig in Duitsland anders. Ik heb een contract met een Duitse uitgever. Het zal als Duitstalig boek waarschijnlijk einde dit jaar verschijnen.

Jouw belangrijkste conclusies zijn:

- De veronderstelde onafhankelijkheid van De Nederlandsche Bank (DNB) ten opzichte van de regering blijkt een fictie. Waaruit blijkt dat?
- Dat de regering het Centraal Planbureau (CPB) in staat acht de economische effecten van besluiten door te rekenen, is niet alleen ongefundeerd, maar ondermijnt ook de democratische besluitvorming. Zou de monopoliepositie van het CPB beëindigd moeten worden? Of hoe kan anders de onderminning van de democratische besluitvorming worden voorkomen?
- Wil er een goed functionerend banktoezicht door de Europese Centrale

Bank (ECB) en centrale banken van de lidstaten zijn, dan moeten de uitgangspunten uit 1934 van Hjalmar Schacht worden toegepast. Kan je deze stelling toelichten? Hoe is de verhouding tussen DNB en de ECB?

De politieke onafhankelijkheid van de Nederlandsche bank, de ECB en andere centrale banken is inderdaad een fictie. De verwevenheid van het monetaire beleid met de gang van zaken in de economie, de politiek en de samenleving überhaupt, is zeer intens. Bovendien zijn het zeker in Europa instellingen die door de staat zijn opgericht en in hun bezit zijn. Ze opereren op basis van bij de wet geregelde delegatie van bevoegdheden met betrekking tot het geldverkeer met als taak prijs- en wisselkoersstabiliteit te waarborgen. Dat alleen al maakt duidelijk dat centrale banken niet los gezien kunnen worden van economie, politiek en samenleving. Het is dan niet meer dan logisch dat de centrale banken zich niet aan de invloed van regeringen kunnen onttrekken. De vraag is dan: wat heeft voorrang, de parlementair democratisch geordende staat of de centrale bank? Als het er op aan komt, natuurlijk de staat en dan ligt parlementaire controle voor de hand.

Het CPB heeft een monopolie in het doen van berekeningen over de beleidseffecten van de regering. Het heeft tevens de opdracht berekeningen uit te voeren over de stand van de economie. De vraag is of zulke berekeningen te maken zijn met de exactheid, die het CPB – en vervolgens de regering – zelf suggereren. Het antwoord is ontkennend. Effecten kunnen niet met exactheid worden vastgesteld in een dynamische complexe omgeving. Hooguit zijn waarschijnlijkheden aan te geven en dan nog zonder daaraan exacte cijfers te verbinden. Dat geldt zeker voor de wat langere termijn. Ook is dat zo op korte termijn, in een toestand van toegenomen onzekerheden, zoals nu het geval is. Wanneer verkiezingsprogramma's aan CPB-berekeningen onderworpen worden en deze berekeningen verheven worden tot een soort gezelschapsspel waarbij partijen elkaar de maat nemen, zijn we bezig met een ridicuul proces. Het debat zowel in de Kamer, als tijdens verkiezingscampagnes gaat over politieke prioriteiten gegrondvest op opvattingen over de bestaande en gewenste economische orde en de inrichting van de samenleving. Daar hoort zeker een financieel-economische verantwoording bij, maar deze kan niet anders dan globaal zijn. Mag het CPB dan rekenen? Dat mag net zo goed als anderen die zich daar mee bezighouden. De relatieve betekenis staat bij voorbaat vast. Wijk je hiervan af en laat je het debat domineren door berekeningen die daarvoor niet geschikt zijn, dan beschadig je de parlementaire democratie.

Wat betreft de financiële sector. De oorzaken en gevolgen van de financiële crisis in 2008 onderstrepen de juistheid van de stelling, die ik zojuist heb ingenomen. Ze laten ook zien wat er mis is gegaan met de deregulering van de financiële markten in de jaren daarvoor. Banken en andere financiële instellingen spelen een sleutelrol in het geld- en kapitaalverkeer. Daarmee staat het publieke belang vast. Zij hebben met andere woorden een nutsfunctie. Dat vraagt om regelgeving en corrigerend toezicht. Door ervaring wijs geworden was Schacht al voor 1933 ervan overtuigd dat de toezichthouder bevoegdheden moest hebben om tijdig ingrijpende maatregelen te nemen om financiële crises zoveel mogelijk te voorkomen. Daarom kwam hij in 1934 met zijn nieuwe bankwet. Tevens had hij de bedoeling het Hitlerregime buiten het nieuw ingerichte toezicht te houden. Toen hij zich gedwongen voelde in 1939 af te treden als president van de Rijksbank, veranderde het Hitler-regime prompt de bankwet om zo greep te krijgen op de financiële sector en het monetaire beleid. Ik vind Schachts bankwet navolgenswaardig en vind ook nog eens steun in het ontwerp bankwet van minister Lieftinck uit 1949, dat helaas de eindstreep niet haalde. De confessionele partijen en de VVD voelden er niets voor.

De DNB is niet onderworpen aan de ECB. De muntunie centrale banken hebben met de ECB een collectief arrangement. De kwestie van de onafhankelijkheid wordt hiermee overigens nog gecompliceerder omdat de nationale regeringen in de Eurogroep tot besluiten moeten zien te komen met betrekking tot het beleid van dit collectief. Dan moet je ook nog aan nemen dat de Eurogroep die ambitie moet hebben. Daar is geen sprake van. De leden weten maar al te goed dat ze niet in staat zijn tijdig en adequaat consensus te bereiken over het gewenste monetaire beleid van het ECB-collectief en tevens dat ze ook niet in staat zijn door onderlinge verschillen van mening doorzettingsmacht te organiseren. Een droevige toestand.

In de Samenvatting van jouw proefschrift staat dat Schacht – in een iets ander verband – zegt, dat het een illusie is, dat staten bereid zijn hun soevereiniteit over het monetaire en conjunctuur beleid in te perken. Nu hebben de staten in de eurolanden hun soevereiniteit over het monetaire beleid afgegeven en het conjunctuurbeleid via het Stabiliteits- en groeiverdrag ingeperkt. Denk je dat Schacht een ander toezicht zou hebben ontworpen, waardoor de verschillende economieën meer naar elkaar toe zouden groeien (convergeren)? Zo ja, hoe dan? Of zou hij geen

mogelijkheid zien/hebben gezien om tot invoering van de euro over te gaan.

Het antwoord is speculatief. Schacht overleed in 1970. Gedurende zijn actieve leven was zijn stelling zonder meer waar. Wel kun je vaststellen wat bij hem de aanpak van het probleem van de wisselkoersstabiliteit zou zijn geweest. Met zijn voorstel tot oprichting van de BIS uit 1928 (Bank for International Settlements) wilde hij een instelling die betalingsoverschotten en tekorten ging vereffenen en wel door de overschotten in te zetten voor investeringen en bestedingen die de groei zou bevorderen en dan zo, dat er sprake zou zijn van een beheersbare balans tussen tekorten en overschotten. Daarmee was de wisselkoersstabiliteit gediend. Een muntunie beoogt niet anders dan valutarisico's tussen de leden uit te sluiten. Wil dat ook slagen, dan vraagt dat om een vergaande economische integratie en politieke consensus bij de leden. Dat was bij Schacht een overtuiging. Vele economen huldigen nog steeds deze opvatting. Ik reken mij tot hen. De eurozone is een wankele zaak wanneer de huidige politieke cultuur- en economische structuurverschillen blijven bestaan. Deze muntunie is dan ook niet ontstaan uit monetair politieke overwegingen, maar uit geopolitieke overwegingen met de verhouding Duitsland-Frankrijk in relatie tot Zuid- en Oost-Europa als kernpunt.

In de Samenvatting van jouw proefschrift staat ook dat Schacht de "auctor intellectualis" is van het plan om de hyperinflatie in de Weimarrepubliek onder controle te krijgen.

Moet je niet erkennen, dat kritisch in die oplossing was, dat Duitsland een grote dollarlening kreeg van de VS?

Dat is een misverstand. De Weimarrepubliek kreeg bij de bestrijding van de hyperinflatie geen buitenlands krediet. Ondanks obstructie van de Franse regering, die pas eindigde onder druk van de Amerikanen en Britten, kon de geldsanering pas goed slagen. Dat had te maken met de Frans-Belgische bezetting van het Roergebied en het door de Fransen gesteunde monetaire separatisme in het Rijnland. De sanering had al zijn beslag gekregen voordat de lening waar je op doelt, er kwam. Deze Dawes-lening uit 1924 werd volgetekend door crediteuren uit verschillende landen waaronder prominent de Verenigde Staten, maar ook bijvoorbeeld Nederland. Het betrof geen lening van regeringen aan de regering van de Weimarrepubliek. De regering van de Weimarrepubliek en haar Rijksbank moesten van de geallieerden garant staan. De lening was bedoeld om het nakomen van de herstelbetalingsverplichtingen te steunen en tevens om de Rijksbank van deviezen te voorzien om uitvoering te kunnen geven aan de – na overleg met de Europese geallieerden – ingevoerde goud-

wisselstandaard. Dit zou in de jaren daarna uitdraaien op een fiasco. Hoe dat ging en waarom, is een belangrijk deel van mijn onderzoek.

Hoe zou Hjalmar Schacht – als hij nu had geleefd – reageren op het economisch beleid van Trump: America First?

Hij zou niet verbaasd opkijken. Roosevelt deed in de jaren 1933-1934 niet anders om de depressie waarin de Verenigde Staten zaten te boven te komen. Maar ook daarvoor kan de Amerikaanse politiek niet losgezien worden van Wall Street, die verheven lijkt te zijn tot nationaal belang. Ook bij de onderhandelingen in Bretton Woods over het naoorlogse monetaire arrangement dat onder de naam IMF (International Monetary Fund) bekend werd, is het niet anders. Hoe fraai ook de Marshallhulp was, ze kan niet los gezien worden van de Amerikaanse belangen. Het is nooit anders geweest. Dat wil niet zeggen dat dit een exclusieve hebbelijkheid van de Verenigde Staten is. Het laat wel zien dat als het erop aankomt landen, die menen zich dat te kunnen veroorloven, zich niet generen een nationalistische koers te varen. De EU zit dan met een dilemma. De lidstaten zijn te zwak om voor een dergelijke koers te kiezen, terwijl de EU te zwak is om dat wel te doen.

*Portret door Hans
Holbein de Jonge van
Georg Gisze (olieverf,
1532)*

KAMERKUNST, AFLEVERING IX. PORTRETTEEN IN DE REGENTENKAMER

Reinder van der Heide

Lang geleden – ik werkte in het Nationaal Archief, toen nog Algemeen Rijksarchief geheten – wakte in de grote boekenkast op de werkkamer die ik deelde met collega's die de zeer interessante archieven van de Nederlandsche Handelsmaatschappij (NHM) en haar rechtsoptvolgers inventariseerden, een serie dikke delen mijn nieuwsgierigheid. Het bleken de jaargangen van de Indische Almanak (Regerings-Almanak van Nederlandsch-Indië 1815-1942) te zijn. Tot mijn verwondering waren die almanakken veel dikker dan de Nederlandse Staatsalmanakken. Er staan onder meer natuurlijk de namen en functies in van de personen die een maatschappelijke functie bekleedden in de kolonie. Ik bladerde een willekeurig exemplaar door, en zag bijna alleen maar Nederlandse namen. Logisch, want de gegevens – ook wijzigingen in de burgerlijke stand (!) – hadden uitsluitend betrekking op Nederlanders en andere gelijkgestelden (Europeanen), de inheemse bevolking werd niet geregistreerd. Het drong tot mij door dat daar, in 'Ons Inje' met heel veel mensen 'iets groots' werd verricht, althans in ieder geval in hun ogen aan iets heel groots werd gewerkt...

Je beseft dan ook wat een klap de gedachte aan het moeten loslaten van die wereld, Nederlands-Indië, na WO-II voor een groot aantal Nederlanders, hier en overzee, moet hebben betekend. Sommige Nederlandse families leefden en werkten al generaties lang in Nederlands-Indië. De Nederlanders hier onderhielden op alle mogelijke gebieden, economisch, financieel, zakelijk en sociaal ('familiair') contacten met de kolonie.

Velen waren er al in het begin van de 19e eeuw van overtuigd dat Nederlands-Indië en de Indiërs een onafhankelijker positie verdienden. Al rond 1901 komt in 'progressieve' kringen de term 'ethische politiek' boven-drijven, de gedachte dat de doelstelling moest zijn de koloniale bevolking zodanig te vormen dat zij zou kunnen komen tot politieke en economische zelfstandigheid.

*Minister Alexander
Willem Frederik
Idenburg*

Degene die als bestuurder voor het eerst beleidsmatig vorm gaf aan dit soort uiterst goedbedoelde, maar naar ik vrees toch tamelijk paternalistische gedachten, was Alexander Willem Frederik Idenburg, minister van Koloniën in de kabinetten-Kuyper (1902-1905) en -De Meester (1905-1908), later Gouverneur-Generaal van Nederlands-Indië (1909-1916). Tot die tijd was de economische exploitatie van grondstoffen en mensen relatief onomstreden. Nu echter werd deze vooral negatief beoordeeld. Weer later verenigden mensen die zo dachten zich in 'De Stuw', dat was van 1930 tot en met 1933 de naam van het orgaan van een vereniging in Nederlands-Indië die de geleidelijke ontwikkeling van Indië tot een onafhankelijk Indisch gemeenebest nastreefde en als De Stuw-groep ook de aanduiding van die vereniging werd. Een van de belangrijkste namen in Stuw-verband is die van Jan Anne Jonkman.

*Mr. Jan Anne
Jonkman*

Jonkman was voor de oorlog Voorzitter van de Volksraad en kenner van Nederlands-Indië en werd minister van Overzeese Gebiedsdelen in het kabinet-Beel I (1946-1948). Later – na zijn ministerschap – was hij lange tijd een gewaardeerde Voorzitter van de Eerste Kamer h.t.l. (1951-1966). Als gezegd behoorde hij in Nederlands-Indië tot de progressieve figuren rond het blad 'De Stuw'. Als minister kreeg hij te maken met de Indonesische vrijheidstrijd. Hij was een realist en streefde naar overeenstemming met de Republiek Indonesië. Het in het najaar van 1946 gesloten Akkoord van Linggadjati¹ bleek uiteindelijk geen basis voor overeenstemming en in 1947 werd overgegaan tot de eerste politieke acties tegen de Republiek. In zijn autobiografische aantekeningen (Mr. J.A. Jonkman. Het

¹ De man die dit akkoord grotendeels in zijn eentje concipieerde, Piet Sanders – één van de 'Schermerhorn-boys' –, vertrouwde mij eens toe dat hij, als secretaris van de Ministerraad én secretaris-generaal van het ministerie van Algemene Zaken in die tijd vlak na de oorlog met grote regelmaat op zijn werkkamer bij het ministerie van AZ aan het Plein 1813 de nacht doorbracht onder zijn bureau omdat het werk hem tot laat in de nacht vasthield. Piet Sanders werd later dé autoriteit op gebied van, en hoogleraar in het internationaal arbitragerecht. Hij bouwde na de oorlog met zijn echtgenote Ida Sanders-Sanders als verwoed verzamelaar een voor Nederland unieke internationale collectie van contemporaine beeldende kunst op. Vele Nederlandse musea heeft dit echtpaar bedacht met schenkingen uit die collectie.

oude Nederlands-Indië en Nederland en Indonesië beide vrij. Gezien vanuit het Nederlandse parlement – Memoires van mr J.A. Jonkman in twee delen compleet, 1971 en 1977) valt over dit alles veel meer te lezen. Die zogeheten 'politieele acties' waren niets anders – en dus ook niets minder erg – dan een dekolonisatieoorlog, van en voor beide kanten hoe dan ook gruwelijk. Zoals wij weten: Ubi iudicia deficiunt, incipit bellum', de ondubbelzinnige waarheid zoals die op het monument in de Statenspasse van de Tweede Kamer in groen marmer staat gebeiteld.

De Gouverneurs-Generaal van Nederlands-Indië

Aan de top van het koloniale bouwwerk, de organisatie van het koloniale leven, de staatkundige structuur, stond de Gouverneur-Generaal van Nederlands-Indië.

Daaraan herinnert ons een fraaie zaal in het Tweede Kamergebouw 'Kolonien', die tot voor kort zelden door iemand werd betreden: de 'Regentenkamer', ooit de ministerskamer van het ministerie van Koloniën.

Aan de wanden van deze strak vormgegeven en relatief sobere kamer zijn 64 kleine geschilderde portretten van de aanvankelijke 'bewindvoerders van de VOC' en later de gouverneurs-generaal bevestigd. Zij stellen de concrete personen voor die door de eeuwen heen het bewind in Nederlands-Indië voerden. Behalve hun namen staan onder de portretjes ook het begin- en eindjaar van hun functioneren gekalligrafeerd. De portretten zijn per zestien (4x4) in een fraaie omlijsting gevat (zie onder). Alle getoonde portretten zijn oorspronkelijk in opdracht gekopieerd naar bestaande schilderijen voor de aankleding van het departement van Koloniën bij de oplevering van het gebouw in 1861.

*Regentenkamer met
inhuldigingsportret
van de achttien-
jarige koningin
Wilhelmina*

Ook hangen er aan de kopse kant van de zaal een inhuldigingsportret van de achttienjarige koningin Wilhelmina en aan haar overzijde de twee portretten van Gouverneur-Generaal Jhr. Bonifacius Cornelis (Bonne) de Jonge (1931-1936) en van de laatste Gouverneur-Generaal, Jhr. Alidius Warmoldus Lambertus Tjarda van Starkenborgh Stachouwer (1933-1945).

*Jhr. A.W.L. Tjarda
van Starkenborgh
Stachouwer
(1888-1978)*

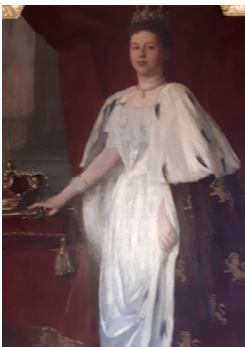
De 64 portretten zijn alle klein uitgevoerde kopieën (ongeveer A4-formaat) van elders aanwezige grote 'staatsieportretten'. Die hangen deels in ministeries, veelal in musea en soms bij een particulier thuis, nazaat van betreffende G.-G..

Het is een bont gezelschap en men kan alle modetrends gedurende de afgelopen 400 jaar nauwkeurig volgen.

*Jhr. Bonifacius
Cornelis (Bonne)
de Jonge (1931-
1936)*

De vroegste portretten zijn van zogeheten bewindvoerders van de V.O.C., voorgangers qua machtsuitoefening en – in hun geval – door de V.O.C. en henzelf toegekende bevoegdheden van de latere gouverneurs-generaal. In sommige gevallen is van hun konterfeitsels een bepaalde mentaliteit goed af te lezen...

*Koningin
Wilhelmina*

De collectie portretten kent een roerige geschiedenis. In 1931 waren de aan het Departement van Koloniën toebehorende oorspronkelijke schilderijtjes te zien op de Internationale Koloniale Tentoonstelling te Parijs. Het ging om kleine kopieën (van originele portretten in groot formaat). Het noodlot sloeg toe, door brand in het Nederlands paviljoen aldaar zijn vele van die kopie-portretten toen verloren gegaan. Chef van het Kabinet van 'Kolonien',

de heer W.Th.A. Westerouen van Meeteren, schrijft echter in een brief van 29 november 1939 aan Prof. Dr. B.J.O. Schrieks, directeur der Afdeling Volkenkunde van het Koloniaal Instituut te Amsterdam, dat 'in de loop van 1932 en 1933 (...) ten behoeve van het Departement door verschillende kunstschilders h.t.l. nieuwe kopieën (zijn) vervaardigd naar portretten, welke zich bevinden in het Rijksmuseum te Amsterdam, bij de Nederlandse Handelsmaatschappij aldaar, dan wel in particulier bezit, terwijl in 1933 en 1934 van een 12-tal portretten van oud-landvoogden, waarover in Nederland niet kon worden beschikt, in Nederlandsch-Indië door kunstschilders d.t.l. copieën zijn gemaakt. Aangevuld met enkele portretten welke nog in leven zijnde oud-gouverneurs-generaal zijn geschilderd, is de collectie thans weer compleet.'

In een noot onderaan de brief schrijft hij 'Volgens oud-gebruik laten de G.G.'s een levensgroot portret schilderen hetwelk na hun aftreden een plaats krijgt in het Paleis te Weltevreden. Van dat portret worden 2 copieën vervaardigd, 1 bestemd voor het Dep. van Koloniën en 1 voor het Paleis te Buitenzorg.'

Vervolgens geeft Van Meeteren in de bijlage bij de brief een opgave van alle namen van de geportretteerden, van Pieter Both (1610-1614) tot en met jhr. Andries Cornelis Dirk de Graeff (1926-1931), en meldt dat ze 'in de afmetingen 32,4 x 26,7 op paneel zijn geschilderd – met uitzondering van dat van Mr. W.A. Altling – hetwelk op koper is gemaakt.'

Uit aantekeningen op de lijst blijkt dat 26 originele schilderijen in het Rijksmuseum worden bewaard.

Dertien schilderijen zijn gekopieerd naar in Indië aanwezige portretten. Het portret van Mattheus de Haan (G.G. 1725-1729) werd aangekocht door 'Koloniën', dat nog een viertal andere schilderijen zelf bezat. In particulier bezit bevonden zich elf portretten, waarnaar kleine kopieën werden vervaardigd. Onder de 'kopiïsten' zijn te noemen Paul Arntzenius, Willem van Nieuwenhoven, Georg Rueter, Gé Röling, H.D. Faber (ps. Hans von Faber du Faur), Gerard Vrint, John Ruys, Ype Wenning, Simon Maris, Jan Boon, Willem Bleckman.

Bijzonder is dat ook een klein aantal schilderijen 'naar het leven' werd vervaardigd. Willy Sluiter bijvoorbeeld schilderde A.W.F. Idenburg (G.G. van 1909-1916) 'naar het leven; portret is verjongd', Mr. J.P. graaf van Limburg Stirum (G.G. van 1916-1921) 'naar het leven', en hetzelfde gold voor Mr. D. Fock (G.G. van 1921-1926).

Jhr.Mr. A.C.D. de Graeff (G.G. 1926-1931) werd door H. Paulides in 1931 geschilderd, en Mr. B.C. de Jonge (G.G. 1931-1936), in de Regentenkamer in een individuele lijst te zien, door Jan Franken (1879-1959).

In de vier hoeken van het fraaie plafond zijn de wapenblazoenen van de vier toenmalige koloniën aangebracht.

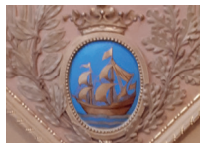
Jhr. Mr. B.C. de Jonge

Er valt natuurlijk nog een vracht aan gegevens, informatie en kennis over deze bijzondere zaal en de geportretteerden te delen, maar daarvoor is het hier niet de plaats.

In de huidige tijd fungeert de Regentenkamer als vergaderzaal voor de in 'Koloniën' gehuisveste fractie van GroenLinks. Dat kan ook goed, want er staat een lange rechthoekige vergadertafel.

Hoe het 'behang' de fractieleden bevalt, heb ik (nog) niet gevraagd (...).

Wapens van de vier Koloniën in 1861

VAN HET BESTUUR

Doeke Eisma

De Najaarsbijeenkomst zal dit jaar op 8 oktober plaatsvinden, als gebruikelijk te Den Haag. 's Morgens zal de Jaarvergadering van de VOP in de plenaire zaal van de Tweede Kamer plaatsvinden. 's Middags gaan we naar het ICC, het Internationaal Strafhof in Den Haag.

Reserveert u alvast deze datum in uw agenda!

Het programma ziet er als volgt uit:

Najaarsbijeenkomst 8 oktober 2019

- 10.00-10.30 uur Ontvangst van de leden in koffieruimte Ledenrestaurant.
- 10.30-11.00 uur Algemene ledenvergadering, voorafgegaan door begroeting door de Kamervoorzitter in de plenaire zaal.
- 11.00-12.30 uur Inleiding door Ed Nijpels over klimaatbeleid, de aanloop via de klimaattafels en het ontwikkelen van politiek en maatschappelijk draagvlak; daarna discussie.
- 12.30-13.45 uur Aperitief en lunch in Tweede Kamer
- 13.45-14.30 uur Lopen naar de bus + busreis, die ons brengt bij het Internationaal Strafhof (ICC), registratie aldaar.
- 14.30-16.00 uur Programma bij het Internationaal Strafhof (coördinatie Doeke Eisma).
- 16.00-16.15 uur Busreis naar Pulchri Studio, Lange Voorhout 15
- 16.15-17.00+uur Borrelen bij Pulchri

OVERLEDEN

J.J.G. (Jacques) Tonnaer

Op 14 juni 2019 is te Heerlen oud-PPR-senator Jacques Tonnaer op 87-jarige leeftijd overleden. De heer Tonnaer was van 1969 tot 1974 lid van de Eerste Kamer. Ook was hij in deze periode fractievoorzitter van de eenmansfractie van de PPR.

De uit de KVP afkomstige Tonnaer was behalve Eerste Kamerlid geruime tijd burgemeester van Schinveld en later van Sittard.

L.M. (Leo) Schoots

Op woensdag 28 juni 2019 is In Alblasserdam op 73-jarige leeftijd Leo Schoots overleden. Hij was vijf jaar Tweede Kamerlid voor de PvdA (in de periode 1989-1994). Hij hield zich vooral bezig met de Bijstandswet, politie en financiën van lagere overheden. Daarnaast maakte hij carrière als lokaal bestuurder. Voor hij Kamerlid werd, was hij wethouder van Ridderkerk en nadien burgemeester van Zevenhuizen-Moerkapelle en van het Brabantse Cuijk.

Voorafgaand aan zijn bestuurlijke loopbaan was Schoots zwemonderwijzer en directeur van sportaccommodaties. In de PvdA vervulde hij het voorzitterschap van het gewest Zuid-Holland.

Mr. R.J. (Roelof) Nelissen

Op 19 juli 2019 is in Hilversum op 88-jarige leeftijd oud-minister en -vice-minister-president Roelof Nelissen overleden. Hij werd in 1970 tussentijds minister van Economische Zaken in het kabinet-De Jong en was daarna minister van Financiën en vicepremier in de twee kabinetten-Biesheuvel. KVP'er Nelissen was afkomstig uit de katholieke middenstandsorganisatie en werd in 1963 Tweede Kamerlid. Al snel werd hij lid van het fractiebe-stuur en volgde in 1970 als minister van Economische Zaken de afgetreden De Block op. Later, als minister van Financiën, speelde hij een belangrijke rol bij het ontstaan van de kabinetscrisis in 1972 over de begroting in 1972 en de daarop volgende breuk in de coalitie door vast te houden aan zijn bezuinigingsdoelen.

Na zijn ministerschap verruilde hij de politiek voor een topfunctie bij de AMRO-bank. Hij leidde die bank in 1991 naar de fusie met de ABN.

M.M. (Machteld) Versnel-Schmitz

In Utrecht is op 29 juli 2019 Machteld Maria Versnel-Schmitz overleden. D66-er Versnel-Schmitz werd in 1970 gekozen in de gemeenteraad van Utrecht, waar ze ook fractievoorzitter was. In 1978/1979 was ze kortstondig lid van de Provinciale Staten van Utrecht. Van 1982 tot 1986 was ze nogmaals een periode raadslid/fractievoorzitter in de gemeente Utrecht. In 1986 verliet ze de politiek, en ging als beleidsmedewerker werken bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken.

In 1989 trad Versnel-Schmitz toe tot de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Daar was ze woordvoerster volkshuisvesting en ruimtelijke ordening, verkeer en cultuur (monumentenbeleid). Ze hield zich ook bezig met onderwijs en welzijn. In 1990 was ze lid van de Tweede Kamercommissie voor Justitie en van 1994 tot 1998 leidde ze de Tweede Kamercommissie voor Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. In 1996 was ze ondervoorzitter en wat later voorzitter van de tijdelijke commissie voor Stichting Woningbeheer Limburg. In 1998 zei ze de politiek vaarwel, en in 1999 keerde ze terug naar het ministerie van Binnenlandse Zaken als ambtenaar bij het directoraat-generaal Openbaar Bestuur tot haar pensioen in 2005. Machteld Versnel-Schmitz was jarenlang redacteur van NESTOR.

Naast haar politieke functies, vervulde ze ook diverse bestuurlijke en adviesfuncties bij diverse organisaties, o.m. de Stadsschouwburg Utrecht, Stichting Wonen 2000 en het Nederlands Philharmonisch Orkest, en ze was voorzitter van de Rietveldprijs voor Architectuur en van de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap.

Zie voor een In Memoriam voor Machteld en voor de op 3 juni jongstleden overleden Hanske Evenhuis-van Essen – beiden langdurig redacteurs van de NESTOR – door Mieke van der Burg elders in dit nummer (blz 20-22).

Drs. C.J. (Kees) van Kuijen

Voormalig Tweede Kamerlid (PPR) en mede-VOP-lid Kees van Kuijen is op 7 september 2019 op 79-jarige leeftijd in zijn woonplaats Warmond overleden. Keesan Kuijen was bioloog en van 1975 tot 1977 actief in de Tweede Kamerfractie van de PPR. Hij was hier specialist op het gebied van milieu, landbouw en volkshuisvesting. Na zijn tijd als Kamerlid werd van Kuijen onder andere gemeenteraadslid van Warmond en directeur Stoffen en Risicobeheersing in het directoraat-generaal bij Milieubeheer.

VERSCHENEN BOEKEN

Eigen volk. Hoe het rechts-nationalisme Europa veroverde

Een opzienbarende reconstructie van het oprukkende Europese rechts-nationalisme. Dit grensoverschrijdende overzichtswerk is een must read.

Auteur: Kemal Rijken

Uitgever: Ambo / Anthos

ISBN: 9789026339479

Prijs: € 27,50 E-boek € 12,99

De ongehoorde hel. De eerste vrouwen op het politieke pluche

"Als ik als Kamerlid mislukte, dan zouden de vrouwen het gedaan hebben", zei Suze Groeneweg over haar verantwoordelijkheid als eerste vrouwelijke parlementariër van Nederland. Politieke pioniers als zij voelden een last drukken. Het vergde moed om als eerste vrouw in een volksvertegenwoordiging, in een college van B en W of in een kabinet plaats te nemen. Ook omdat na de invoering van het algemeen kiesrecht de oude vooroordelen voortleefden.

Auteur: Paul van der Steen

Uitgever: vantage

ISBN: 9789460044137

Prijs: € 19,95

De gedrevene. Joop den Uyl 1919-1987

In deze biografie zien we hoe Den Uyl zich van een gedreven intellectueel ontwikkelde tot een charismatisch politiek leider, die de ene na de andere onverwachte crisis moest bezweren, van kapingen en gijzelingen tot de Lockheed-affaire, en dit alles tegen de achtergrond van een wereldwijde recessie, en die vaak vergeefs tegen de stroom oproeide.

Auteur: Dik Verkuil

Uitgever: Nieuw Amsterdam

ISBN: 9789046825648

Prijs: € 34,99 E-boek: € 14,99

Het Instituut. Het Nederlands instituut voor Oorlogsdocumentatie als speelbal van Den Haag en Koningshuis

Het NIOD is een van Nederlands befaamdste historische instituten. Het doet onder meer onderzoek in opdracht van de regering. We nemen voetstoots aan dat de research op het NIOD onafhankelijk is, maar is dit wel zo? In de zeventien jaar, van 1993 tot 2010, dat onderzoeker Gerard Aalders verbonden was aan Het Instituut waren de resultaten van zijn

onderzoekswerk niet iedereen welgevallig.

Auteur: Gerard Aalders

Uitgever: Just Publishers

ISBN: 9789089757838

Prijs: € 22,50

Waarom mensen radicaliseren. Hoe waargenomen onrechtvaardigheid radicalisering, extremisme en terrorisme aanwakkert

Kees van den Bos toont aan dat radicalisering van moslims, rechts-extreme groeperingen en links-extreme individuen wordt aangewakkerd door waargenomen onrechtvaardigheid. Dit komt omdat waargenomen onrechtvaardigheid niet alleen maar een indruk is van mensen, maar als "echt" aanvoelt. Als iets als echt onrechtvaardig wordt ervaren, dan leidt dit vaak tot boosheid en vervolgens tot radicaal en extremistisch gedrag.

Auteur: Kees van den Bos

Uitgever: Prometheus

ISBN: 9789044638509

Prijs: € 29,99 E-boek: € 17,99

25 jaar Awb. In eenheid en verscheidenheid

De Algemene wet bestuursrecht viert 1 januari 2019 haar zilveren jubileum. Dat verdient aandacht want de betekenis van de Awb op de ontwikkeling van het bestuursrecht in Nederland valt moeilijk te overschatten. Maar liefst 87 auteurs afkomstig uit verschillende generaties en functionele gebieden van het bestuursrecht schreven 75 waardevolle bijdragen over de toekomst van de Awb. Een unieke jubileumbundel voor alle beoefenaren van het bestuursrecht.

Auteurs: Zeer velen

Uitgever: Wolters Kluwer

ISBN: 9789013155006

Prijs: € 65,00 E-boek: € 83,25

Provinciale politiek. De provincies democratisch getoetst

Maakt het iets uit op welke partij je stemt bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten? Kunnen provinciebesturen wel uitvoering geven aan de wensen van kiezers? Dat zijn cruciale vragen voor wie de democratische kwaliteit van de provincies wil bepalen.

Auteurs/redacteurs: Harmen Binnema, Hans Vollaard

Uitgever: Boom uitgevers Amsterdam

ISBN: 9789024424702

Prijs: € 25,00

Slagkracht. Het verhaal van Jacques Tichelaar

In 2017 eindigde de politieke carrière van Jacques Tichelaar abrupt. Landelijke en provinciaal had hij meer dan zijn sporen verdiend. Toch moest hij het veld ruimen.

Auteur: Birte Schohaus

Uitgever: Gorcum B.V., Koninklijke van

ISBN: 9789023256038

Prijs: € 24,95

De liberale strijd voor vrouwenkiesrecht

Klassiek-liberale denkers hielden zich eind negentiende en begin twintigste eeuw steeds meer bezig met de positie en rechten van vrouwen.

Auteurs: Fleur de Beaufort, Patrick van Schie

Uitgever: Boom uitgevers Amsterdam

ISBN: 9789024427178

Prijs: € 25,00

